

JOURNAL OF EDUCATION

DEPARTMENT OF EDUCATION

M. N. C. BALIKA MAHAVIDYALAYA

NALBARI

ESTD : 1979

EDITOR

Mrs. Dhanada Kalita

JOURNAL OF EDUCATION

MAHENDRA NARAYAN CHOUDHURY
BALIKA MAHAVIDYALAYA
NALBARI-781335 (ASSAM)
2008 - 2010

Editor

Mrs. Dhanada Kalita

JOURNAL OF EDUCATION

Annual Journal

Department of Education
M.N.C. Balika Mahavidyalaya
Nalbari, Assam-781335

Published by :

Education Department
and
M.N.C. Balika Publication Unit

Editorial Board :

Advisors : Prof. Chiranjib Jain
Prof. Ganesh Ch. Barman
Editor : Mrs. Dhanada Kalita
Chairman : Dr. Reba Goswami
Members : Dr. Dipti Choudhury
: Miss Lakhimi Dutta

Printed at : Saraswati Press, College Road, Nalbari

Editorial

Science and technology have transformed the world into a global village. In the globalised education scenario, the updating of knowledge and its development is imperative. Education is one of the most crucial instruments for the development of the country as it enhances power of thinking and reasoning of human beings and paves the way for generating new knowledge. Our students should be capable of facing the challenges of the new world and our responsibility is to explore the talents, guide and educate our students to meet the expanding knowledge of the globe. We should encourage students to develop interest in environmental issues; Extension activities should be made integral part of our campus life. We in this respect have a major role to play in the nation's vision of a developed nation within the next two decades is to be materialised.

I hope, the journal published by education Deptt. of this premier institute of female learning will encourage the faculty members and students to create an urge to go a long way in the development of the nation.

Mrs. Dhanada Kalita

CONTENTS

■ Human Rights and Education Women Disadvantaged GROUP AND MINORITIES	✍ Dr. Birendra Deka	01
■ Career Oriented Women in the Modern Indian Society, Their Problems and Their Priviledges	✍ Mrs. Dhanada Kalita	09
■ Teachers as Social Engineers	✍ Dr. Reba Goswami	12
■ Educating Youth for a Better World	✍ Dr. Dipti Choudhury	15
■ Education as an Instrument of Social Change	✍ Lakhimi Dutta	18
■ Sarva Siksha Abhiyan	✍ Karabi Kalita	21
■ বিশ্বায়নৰ যুগত ভাৰতত উচ্চ শিক্ষাৰ সংকট	✍ হিমাঞ্জলী কলিতা	23
■ Need of Exmination Reforms : Some Thoughts in the Present Educational System	✍ Banashri Das	26
■ Responsibility of teacher in Maintenance Discipline	✍ Juma Ghosh	30
■ The Role of Co-curricular Activities in Higher Education	✍ Jimi Devi	34
■ Result		42

Human Rights And Education Women Disadvantaged GROUP AND MINORITIES

Dr. Birendra Deka
Ex-Professor

INTRODUCTION

01 Human rights are the rights
09 which every human being is entitled
12 to enjoy and protected. The concept
15 of human rights has evolved over a
18 long period of history. In fact, rights are
21 not born suddenly, they grow, they
23 evolve gradually. The number and
26 contents of human rights developed as
30 an instrument for limiting the use of
34 autocratic power within states and it
42 had no international application as
today. For a long time the concept was
confined to the rights of "upper strata"
of society and was not extended to
common people. This charter of the
United Nation gives due importance to
the aim of promoting human rights and
fundamental freedoms. The United
Nations declaration of Human Rights
was adopted as a common standard
of achievement for all people and all
nations. It is therefore, described as
the "Magna Carta of the Mankind".

Human rights have assumed a
special role in the present changing

world. It embodies fundamental rules
of behaviour among human beings.
There are certain rights of the
individuals which are inherent in one's
personality. Such rights are called as
natural rights Man is moral and rational
being and this very state entitles him
to the enjoyment of certain rights,
which are called as human rights.
These rights are derived from the
inherent dignity of the human beings
and they should be available to men
everywhere at all times. These rights
are necessary for the development of
human personality and without these
rights man would not really be man.
The ideal of human rights and
fundamental freedom are universally
accepted. It should be mentioned that
the problem of both human rights and
fundamental freedom never received
so much attention as today. The
declaration of human rights contains
30 articles including the preamble. The
preamble stresses the dignity and
worth of the human being.

Human rights are the creation of human beings. They grew out of the feeling of injustice against their bodies and mind and their humanity was abused or denied. It introduces the idea of justice in natural order of the world. So have an peaceful existance or settlement they are becoming more and more important. The first and foremost human right is the right to existance. Civil and political rights cannot be divorced from economic and social right.

We can mention here a statement of Daloi Lama of Tibet. He stated that "It is in the inherent nature of human beings to yearn for freedom, equality and dignity and they have an equal right to achieve than .....Brute force, no matter how strongly applied can never subdue the basic desire for freedom and dignity."

OBJECTIVE OF THE STUDY

1. To study the extent of human rights in the case of women disadvantaged group and minorities.
2. To examine the extent of use of education and other aspects.
3. To examine the link between the state and protection of human rights.
4. To identify obstacles and ways in which they might be overcome.

METHODOLOGY

The methodology of the present

study has been designed in such way so that the administrative aspects as well as sociolegal aspects of the Human Rights are examined by the deep study on several issues. The methodology involved in this study is mostly qualitative in nature producing descriptive data based on peoples own written words and observable behaviour. The major portion of the study has been completed through investigative process and datas collected from both primary and secondary sources.

HUMAN RIGHTS AND WOMEN

Mankind is made up of two sexes and this difference is the mainspring of life. The acknowledgement of the existance of the two sexes, equal and different, challenges the unipolar paradigm which incaptulates human diversity in the mesculine mould and condemns women for social and political invisibility. This all encompassing paradigm based on military and economic power, science and technology, seeks to impose on them for the first time in history.

At the eve of the 21st century, the eruption of the voice of women is a vital contribution to the proxis and discourse of human rights. Women's aspiration is not for inclusion in a

sexually indifferentiated society. In today's world, the right of untold millions of women to a life with dignity is being denied by specific forms of violence and deprivation, ranging from the non satisfied ones by the ways of raping and other forms of sexual abuses, such as selling of women by poor families, repudation and most recently the trafficking of women for sexual pleasure.

Violence against women is widespread and long standing. It cuts across ages and cultures and persists unabated despite the adoption of legislation condemning most of these crimes women want an end of this violence against them. Violence of rules against women should be declared a violation of women's human rights. The sound of women's voice is a vital contribution to the human right debate.

HUMAN RIGHT AND DISADVANTAGED GROUP

All person of the society are not advantageous. In every section of the people, there are some disadvantaged groups of people. They are identified as disadvantaged group. Every person is born equal and has the same rights to life and welfare, education and work living independently and taking active participation in the society. Any direct

discrimination or other discriminatory treatment over the disadvantageous group is, therefore, a violation of his or her rights.

HUMAN RIGHTS AND MINORITIES

In the plural society through out the globe some people are set apart for a variety of reasons, i.e. physical handicaps and behavioural patterns. The problem of minorities is the product of that stage in the evolution of nationalism when the emotions and behaviour of millions come to be influenced not so much by their religious, economic, aesthetic or recreational interest, as by a sense of solidarity and gellow feeling. Contemporary sociologist generally define a minority as a group of people differentiated from others in the same society by race, nationality, religion or language who think of themselves as a differentiated group with negative connotation. The groups as identified are prevented from participating equally and fully in many domains of social life. Majority of people try to suppress them and diminish their human rights.

HUMAN RIGHTS AND EDUCATION

Human rights and education are the two significant terms. Human rights are the rights of total humanity and education is the manifestation of

the perfection already in man. Education has been considered as a natural process. Education helps the human beings to acquire knowledge. All knowledge, therefore secular or spiritual is in the human mind. Every human being must have the right to education. Human rights considers all the feasibility to have education, training and public informations essential for the promotion and achievement of stable and harmonious relations among all sections of people and for fostering mutual understanding, tolerance and peace. All the states should staide to eradicate illiteracy and should direct education towards the full development of human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. All the educational institutions should include some lessons relating to human rights, humanitarian law democracy and rule of law as subjects in the curriculum of formal and non formal settings in order to achieve a common understanding and awareness. UNESCO plays the most significant role in this respect. Government, National institutions, Non Government organisations should promote and increase the awareness for education as a part oh human rights.

Women, disadvantaged group and minorities should be guaranteed equal opportunity against the elimination of all socially determined barriers like those of physical, financial, social or psychological, which exclude or restrict full participation in society.

DISCUSSION AND OBSERVATION

From time immemorial the guarantee and protection of Human Rights have been considered to be the most essential for the individuals in the case of their private defence. Any discussion of the protection of human rights must take account of the limitations in the international structure within which the United Nations operates. Observers of the operation of the United Nations International Children Emergency Fund (USICEE) and United Nations High Commissioner of Refugees (UNHCR) are empressed by their efficiency, energy and commitment to work. It is their achievement which would support the claim that, with all its institutional constraints, the United Nations has managed to play an important role in the difence of human rights.

Some of the Nations, however as well as the mass communication media, have come to use the term "human rights in a very narrow sense

referring only to the civil and political rights set out in the declaration. As a result, the term 'human rights' is often broadly misused to mean only civil and political rights and to exclude from consideration as a matter of rights, fundamental issues such as the right to food, health, education and security in the society. This widespread misinterpretation of the term has resulted in charges that human rights and the Universal Declaration itself, consist of nothing more than "bourgeois rights" or "Western rights". Some of the nations have begun to argue that very idea of 'Universal Human Rights' conflicts with the very specific characteristics of local regional cultures and customs. Some of them have argued that human rights must be recognised as different in different religious contexts.

The world conference of human rights were debated a global backdrop of immense human sufferings. The Nations in the field of international laws are obliged to act as protectors of Universal Human Rights. After almost fifty years later, the United Nations conference launched a new era to lead mankind further along the path towards peace, stability and wellbeing. The process of dialogue, reflection,

debate and negotiation is under way. Out of this dialogue it is earnestly hoped that real changes will occur and the qualities of understanding, good will and respect will emerge.

The right to development was elaborated in the 1986 'General Assembly Declaration' on the right to development. It emphasizes the importance of economics, social and cultural rights and establishes that achieving these both in individual and collective responsibility. States have the primary responsibility for creating national and international conditions favourable to the realization of the rights to development.

Although the right to life, liberty and security of a person is universally recognised yet it has been estimated that 120 million people have been killed in the twentieth century both in peace time and in armed conflict as a result of government intervention including ten thousand sentenced to death or executed or who have disappeared in over 60 countries in the last decade. The toll of economic injustice and deprivation is no less horrendous. 14 million children die every year before they reach the age of five years.

Slavery is banned in international law. Yet some 200 millions people are

help in condition amounting to slavery, including some 1000 millions children existing through back breaking labour, prostitution and begging, as well as adult bonded labourers and women forced into marriage below the age of consent.

Torture is another evil that has been internationally outlawed. But no amount of rhetoric can hide the fact that the torture and ill-treatment of prisoners in prisons, police station or secret detention centres is reported from over 100 countries to-day. It is more than one half of the countries of the globe. It is marked as global phenomena. Poverty tends to be characterized by the denial of rights as well as material insufficient. A new challenge is presented as poverty and hunger which is recognised as gross and systematic violations of human rights. Repression combined with the globalization of the world economy leads to a large scale migration.

RECOMMENDATION

1. The rights of women of all ages, which have been denied on a massive scale worldwide must be accorded with full respect.
2. The rights of women, disadvantaged group and minorities should be recognized as the mainstream of human rights.

3. For women to make choices about their lives and their legal rights must be recognized as an access to education, healthcare and employment expanded.
4. Discrimination against people who are disadvantaged must be eradicated. They must be advantageous to exercise their fundamental rights and to participate fully in society.
5. Discrimination in all its forms, must be eliminated if people are to be able to exercise their inalienable rights and freedoms.
6. Minorities of all types must be protected so that their members can exercise fully and equally the rights to which they are entitled like all other human beings.
7. Children are among the most vulnerable people on the face of the earth and are frequently the defenceless victims of the most appalling violation of human rights. These abuses must be stopped and be prevented in near future.
8. Education in human rights must be treated as an essential contribution to the development of global human rights both in the formal educational system in each country and informal channels of learning.
9. Women, disadvantaged group and

minorities are born free and equal in dignity and rights. So they should be equally educated.

CONCLUSION

We are living in age of crisis. The clouds of war and conflict are hovering the whole humanity. To-day War and conflict are not confined only to two nations. A spark of the fire of war spreads the flames of war all over the globe. Taking the risk of conflict is showing the seed of the destruction of humanity. We are to make and adjustment of the human consciousness in the age of space travel and atomic energy. Education must be fostered among people (women, disadvantaged group and minorities of sentiment for global brotherhood and human Unity. Learning leads to understanding both ourselves and others and to the creation of trust. Learning about human rights is itself a right imposed ignorance on a human rights violation. Teaching and education are foundation

stone of human rights and freedom. The protection, promotion and full enjoyment of human rights are some of the most important aspirations of to-days' world. Despite the established right to education 130 million children lack access to primary school. Nearly one billion adults are illiterate, nearly 600 million of them are women. It has been realised that low rate of illiteracy is the root cause of all type of backwardness. There is much of exploitation where ignorance prevails ignorance has its root in illiteracy. Nation and the globe will make an all round progress and era of prosperity which will bloom when everybody is educated in the countries and shows the courage to face them boldly. If the people are illiterate there will much of backwardness in every sphere and that will be considered as a barrier in the cause of our total development. At the end, it is up to us to build the twenty first century for our children by creating a safer world to-day. ■

Bibliography

1.	Carry John	International protection of Human Rights 1968, P-133
2.	Paton G.W.	A text book of fuaipaudence 1964, P-33
3.	Robertson A.H.	Human Rights in Europe 1963, P-51
4.	Oppenheim L.	International Law 1905, P-346

JOURNAL OF EDUCATION

5. Jackbord Atherton The Dynamics of International Organization 593
6. Palmes and Parkins International Relation, P-411
7. Pratap S.C. International Workshop on Human Rights Key note address, AIR 1992 Journal Section.
8. The Sunday Tribune Human Rights follow peace, December-11, 1994, P-9
9. Wallace M.M.R. International Law 1993, P-42
10. The Tribune 'Peace at the cost Human Right's Rustamyi K.F. 1994, December 10, P-10
11. Ghosh GK and Shukla Ghosh Dalit Women ABH Publishing Corporation New Delhi 11002.
12. Jahangirdar R. Human Rights A Brief Review The "Radical Humanist" June 1994.
13. Robertson A.U. British Year Book of International Law 1950, P-162
14. Couloumbis and Wolfe Introduction to International Relation Prentic Hall Inc. Englewood Clifts, New Jarsey-1978, P-276
15. UNHCR Human Rights - The New Consensus.
16. Swami Vivekananda Education Sri Ramkrishna Mission Vidyalaya, Coimbatore 20 (Chennai)
17. Best W.W. Research In-Education
18. Sarma, Prasad and Satyanarayan Research Method In Social Science Sterling Publishers Pvt. Ltd., New Delhi.
19. Vidya Bhusan, Sachdeva An Introduction to Sociology, Kitab Mahal, Allahabad.
20. Singh R.P. Challenges of Tommorrow, Sterling Publishers. Pvt. Ltd. New Delhi, 1993.

Career Oriented Women in the Modern Indian Society, Their Problems and Their Priviledges

Mrs. Dhanada Kalita
HOD, Education

INTRODUCTION

In India, till the first quarter of the twentieth century, the birth of a girl child, especially in a middle class family, was looked upon as a curse. A girl in the family means spending on her for her upbringing, education etc. Then one has to face problem of getting her married sweetably. That involves a lot of expenses besides, to meet the claims of cash and dowry. The girl was brought up with some reassertion, at least not with as much care as is bestowed on the male child. There was a time when women were just the kitchen keepers and the house keepers in the Indian society. Rearing children, cooking meals for the large joint family, or at best in the spare time doing some tailoring or knitting, but all within the four walls of the house - this was considered to be their only way of life.

CHANGING CONDITIONS :

It is during the late period of the

British rule, during the days of Raja Ram Mohan Ray, Iswar Chandra Bidyasagar that daughters of the family were allowed to come out of their confinement and gradually women began to get educated, even highly educated, and a stage came when some of there came out on the social and political field to rules shoulder with the men folk in these fields. Even in the freedom struggle of Indian there are notable names of women who took an active part in the different movements and even reached the top. This was the opening up of the new horizon for womanhood in India.

WOMEN ARE FOUND TO BE WORKING IN ALL FIELDS :

Good education is a great eye opener. The example of Kadambini Ganguli, Saralabala Chowdhury, the first women graduates, encourage other girls. With the advancement of female education many a taboo

against the girl child was overcome. Now women themselves have become the champions of their own cause. It was realised by all that to educate the boy is to educate only himself but to educate the girl is to educate the future mother as also the whole family by the by. The proverb is well known-"the hand that rocks the cradle rules the world". And in course of barely half a century we have in India ladies who have distinguished themselves in different fields of life and won laurels. The scenario has changed so much so that there is now hardly any sphere that is peculiarly male dominated. Women lawyers, lady doctors, lady engineers, even girl naval officers and girl pilots in the Air force of India are giving good account of themselves. For the middle class families, choosing a career for women has also become necessary. If they are qualified they do want to be using their talents to seek an employment and be a support earner to their husbands. This while giving them a social status, also helps the family to have a better standard of living, which everyone does crave for and rightly too.

PROBLEMS OF WORKING WOMEN :

Women now are in every career and

in every field. But working women have their own problems.

(1) They have to be mothers and as mothers, they have to give birth to children and also to rear them up. It is the desire of all parents that their children are well looked after, they are properly nursed and cared for and grow up healthy. The major part of their responsibility falls on the women-the mother. Ayas and maids, how much one might pay them, cannot be trusted to look after the children so well and then the place of work will not grant the woman a long leave-leave would be granted according to the rules. This becomes a very major problem with women with a career.

(2) Then the house has also to be looked after. The husband also works full time. He also needs his breakfast, should carry his lunch or have his lunch at home if he can afford to come back home for it and then, of course, the last meal-the dinner. The lady of the house has to look after all this also in this way balancing between official duties and the home front presents the women with a career, enormous problems. Whatever said or done the Indian society still remains a man dominated society and the wife may respectably be called the "better

half" but in practical terms, she does remain the "worse-half".

(3) There are problems with the career women at their work places too. There have been cases reported in the papers everyday of harassment by colleagues or by superiors. It is to combat such situations that the Supreme Court had to come to the rescue of the harassed women worker and in the landmark judgement has ruled sexual harassment of women at a workplace as a cognizable offence.

Thus, there are some of the basic and fundamental problems which the career-oriented women in the present Indian society has to face.

SUGGESTED STRATEGIES MAY BE ADOPTED FOR SOLUTION OF PROBLEMS OF CAREER ORIENTED WOMEN :

1. The society should learn to respect women, those who try to harass then should be looked down upon by the society and more drastic and deterrent punishments should be given to the offenders. Peculiar is human nature-even highly placed officer in an inebriated state misbehaved with an IAS lady officer and the lady launched a case and relentlessly pursued if got justice

ultimately. Such should be some example setting cases which should be speedily decided by the courts.

2. At home, the husband should learn to share equal burden in running the household. The wife should be treated more like a colleague and a copartner- the husband to be a co-sharer and not the demanding partner. The kitchen if run jointly would make the meals more pleasurable and more enjoyable. The children can be cleaned and bathed by the husband while the wife is preparing the breakfast or the lunch.

3. The men folk have to give up their domineering and demanding role. They should understand that their life style adequate or lavish, whatever it is. But it is due to the wife's financial contribution to it. It is not his single effort or his single achievement. If this feeling gains ground, will make living a life more pleasurable. The children would also learn the same way of life to help them live a happy life when they get married. Not a difficult thing to happen if the men folk especially, husbands adopt an attitude of co-sharing and co-partnership, all problems of career oriented women can be easily minimized. ■

Teachers as Social Engineers

Dr. Reba Goswami
Faculty Member

The teachers are the backbone of our society. They are nation builders. Progress of the society depends considerably upon its formal institutions. Goodness of these institutions are determined from the type of teachers working in it. He is pivot of the educational system. Prof. Humayun Kabir states : "Without good teacher's, even the best of system is bound to fail. With good teacher, even the worst of system can be largely overcome." There is need of really good teachers who have some unique qualities about them. They are also expected to act as social reformer moralist, national integrator etc. We can undoubtedly say that teaching is one of the noblest of professions. Educationist Tyndall puts forth the view : "If there is any profession of paramount importance, I believe it is that of school master." The teacher is the custodian of our future. The teacher above all, is the social engineer and social worker. So, the teacher should join the teaching profession not under

compulsion but on the basis of his interest and choice. Only then he can bring a good name to the profession. Really, teachers are to be seen as social engineers. Actually they are engaged in man making process. They can make as man the society and the future of the country. He should not convince themselves to the four walls of the institution or concentrate on those children who are brought before them. They have to go to the society and feel their pulse. They have to help the community.

ROLE OF THE TEACHERS FOR THE 21ST CENTURY :

In the wake of globalization teachers are expected to perform the following roles.

1. Promoting skills and competency in literacy and numeracy, sensitivity to the environment and harmony between the school and its community.
2. Helping the growth of basic skills and attitudes for proper and continued development of cognitive, social, moral and emotional development.

3. Transmitting culture and knowledge, and help students become aware of the world community.

4. Nourishing creative and critical abilities.

5. Encouraging adaptability in a dynamic and ever-changing society.

6. Helping each individual achieve full self-actualization to become a fully functional member of society.

7. Providing the students and the community with an admirable role model as a professional teacher.

8. 'Ensuring students' physical well-being.

9. Becoming accountable to the community and students parent's.

Teachers responsibility also vary according to the needs and requirements of society and education. But the basic functions of the teacher may be categorised as per following order.

- (i) Teaching
- (ii) Organising
- (iii) Supervising
- (iv) Examining and Evaluating
- (v) Research
- (vi) Extension and field out reach activities.

Every teacher has some responsibilities towards society as social engineers. Every teacher

certainly aware that the U.G.C has recognised extension education as third dimension along with teaching and research in Higher education systems. No educational institution should remain isolated from the society and no teacher should keep himself aloof from the current social issues. By participating in the many extension recreation programmes, the teachers and the students contribute their might to the realization of the national goals and come closer to their social community.

FEATURES OF EXTENSION EDUCATION :

- 1. Extension work is voluntary.
- 2. Extension process is flexible.
- 3. Extension worker works in actual life situations.
- 4. Extension is a teaching learning process.
- 5. Extension has two aspects : Education and service.

The Guiding philosophy of the extension education the development of the community through the development of the individual. An extension worker teaches people how to think and not what to think. Extension education plans and evaluate programmes with the people and not for the people.

The university grants commission (UGC) while issuing a policy frame for the development of higher education has clearly stated in 1978 that "If the university system has to discharge adequately its responsibilities to the entire educational system and to the society as a whole, it must resume extension as the third important responsibility and give it the same stands as research and teaching. "Teachers should involve with extension activities and many new innovative programme may be framed according to the need of the society. Teachers should play the role of co-ordination and leadership in the planning and management of extension education programme. They should use as many methods of extension as are necessary. There are so many method of extension

education. There are extension features, seminars, workshop, conference, folk festival, group discussion, remedial course. Orientation and refresher course, research, documentation, publication and so many method are available through which extension education may be promoted.

Now, the UGC has issued a circular that the teachers should available atleast six hours in colleges. Besides the regular classes, teachers should involved in extension education and fieldoutreach programme as a commitment to the society. The education policy of India POA, 1992 also stated that "Teachers will have multiple roles to perform teaching, research, development of learning resource material extension and managing the institution." ■

Educating Youth for a Better World

Dr. Dipti Choudhury
Faculty Member

A better world can be defined as a world where we are surrounded by unpolluted physical environment and sound social environment. So, long as the physical environment is full of nature, so long as the social environment is full of ethical and moral values, human race is going to flourish.

To define education in the context of "better world", Swami Vivekananda's views seem to be more relevant - "The education must help the common mass of people to equip themselves for the struggle for life, must bring out strength of character, a spirit of philanthropy and the courage of a lion". The human society which is engulfed with polluted physical environment and degraded social values is in which need of such type of education.

Why youth to be educated?

The youths are the nerve centre of all powers of human beings. All the current and expression of will remain concentrated in the youth. If one batch

of youth of the society can be educated ethically bringing out strength of character and the spirit of philanthropy the future generation must to follow. Hence we can say, for making the world a better one youths are the one and only one raw material.

How to educate the youth?

Educating the youth with a view to make the world better is certainly a serious task. So, before formulating the education for the youth we are to see what is happening in the world to-day.

Presently the world is in the grip of polluted environments- both physical and social, while polluted social environment has driven out peace and harmony from the society, physical environment has threatened the very existence of human race. The issues like global warming, Ozone layer depletion, environmental pollution, deforestation, over population are now a global concern. Illiteracy, economic inequality, injustice, erosion of ethical and moral values have robbed up the

peace and harmony from the society.

To save this world from further deterioration and to make this world a "better world" the only means is to educate the youth developing awareness, knowledge, attitude, skills, evaluation ability of both physical and social environment.

Education for physical environment :

A verse from Rig Veda (R. V. 160. 2.6.5.1.5) states "The sky is like father, the earth is like mother and the space is their son. The universe consisting of the three is like a family and any kind of damage done to any of the three throws the universe out of balance." Therefore the education for the youth should be so framed that the skills and attitudes to understand the environment is developed. For this purpose education for the youth should aim at generating awareness among the youth about the environmental providing them with detail information of the various elements of the environment such as land, water, air, space, plants, animals etc. To achieve this and to educate the entire community of the youth both formal and informal institution must come hand in hand. Once youths are educated for the overall wellbeing of

the physical environment half of our goal for creating a better world will be achieved.

Education for social environment :

The brilliant progress of science has now outstripped the corresponding progress of spirit. Social science, unsupported by the growth of better men have actually created more problems than what they have already solved. This is due to the present education system which has ignored its true aim of strengthening the fundamental aspiration of man. As a result injustice, illiteracy, economic inequality, erosion of ethical and moral values are getting accelerated in the society.

To make a man or a nation or the whole world great, three things are necessary (a) conviction of power of goodness (b) absence of jealousy and suspicion and (c) Helping all who are trying to be and do good. If these three things could be brought to the young generation, society in near future will be free from economic inequality, illiteracy and injustice. This will help in restoring ethical and moral values in the society. Thus the better world must to come.

Strategies for better world :

- a. Education should base on absolute

values of truth directed towards self-realisation.

- b. Education should be so framed that it be able to produce men of integrity, dedicated administrators and socially conscious citizens.
- c. Emphasis should be given to the need for complete re-orientation of human values to fight against hedonism and commercial fetishes.
- d. Religion and morality must get supreme consideration as they would bring good manner and strength of character in the growing generation.

e. To teach science and philosophy each in its universal dimension.

- f. Stress on industrial and vocational education should be given, as stomach runs before brain.

Conclusion :

How to educate the youth ethically, obviously it has to begin from home. Formal and non-formal education, religious institution, mass media to act in this line.

Let us educate the youth to feel, think and act for a better world. ■

Education as an Instrument of Social Change

Lakhimi Dutta
Faculty Member

Change means deviation from existing pattern. It is one of the most important characteristics of human society. In fact, human life is not static. It is under a constant change in the ideas, attitudes and values of an individual. This changing process brings changes in the social structure and in other social attributes also.

Social change is a continuous process. It implies changes in the social structure and functions of the various units which form society, for example, changes in the structure and functions of the family, the school, the laws of marriage and inheritance, labour regulations and others. This process may be rapid in some societies and slow in the case of others, but no society in this world can escape from this process of change and transformation.

Social change may also be termed as cultural change, which refers to changes in customs, speech

and literary forms, language, dress or hair styles. Changes in the structure of society take place at a much slower rate than changes in function. Social change, according to Hart, may be used in a collective sense, to include both cultural and social ways. Cultural change is an important aspect of social change, and occurs in a series, influenced by other forms of culture.

Education can impart knowledge, training and skills, as well as inculcate new ideas and attitudes among the young. Many of the old superstitious beliefs and absolute values which prevent progress, can through education be changed in favour of enlightened ideas. Gandhiji pointed out that much of the backwardness and poverty of the masses is due to illiteracy and ignorance. Therefore, education be the instrument of rescuing them from their plight. The basic scheme of education is designed as an instrument of social

change. Its objectives, curricula and approach are designed to discover all the elements of the dynamic plan to change society. Gandhijee ashrams at sabarmati and sevagram were indeed where incredulous, suspicious and doubting visitors began to believe in the potentiality of education in bringing change.

Education propagates in the society both the materialistic and non-materialistic techniques. It prepares the mentality of the people to welcome and adopt desirable social change easily and gladly. Through its function of transmission of national culture from generation to generation, as a continuous process, education lends stability and continuity to the society. Not only this, education prepares society to adopt needed and desirable social norms. In this sense, education is the creator, generator and director of all social changes.

Education strives to banish social evils, blind customs and traditions through various social reformation projects, political movements, social service schemes and also tries to bring in needed social changes and reforms when conflicts arise between various groups and sections of a society, education tries

to solve those conflicts by advocating thoughts and feelings which bring about unity in diversity and achieve integration of all.

Education promotes in the individuals the capacity to increase their areas and scope of knowledge more and more for their benefit. It opens new vistas for deeper and deeper investigations and researches, which bring about desirable changes in material as well as non-material attitudes in the people, education makes them capable to initiate and guide for needed social changes. Thus, people become capable for realising their own true personality to the full. Education in this way, prepares people for leadership roles as social reformers and nation builders.

If we go back, we can see that the reform movements such as the Brahma Samaj, the Arya Samaj, the Rama Krishna Mission and the Christian Missions used education as an instrument to bring about social change. The products of the schools and colleges have, on the whole proved to be changed people.

Every school needs to keep as its objective, not only knowledge through subjects, but also the needs of the country, of society and to the

people, and the teachers should endeavour to fulfil those needs through a vitalized educational programme.

Society is in the process of constant change and development. It is never static but dynamic towards more and more progressive changes. In bringing about such changes, education creates the spirit of dynamism in human mind. School education basically trains the boys and girls to know what is right and wrong, desirable and undesirable. They derive new knowledge and experience and in

the light of them change their old way of life, its thought and action. They come to realise ineffectiveness of some of the elements of their old social heritage and bring about progressive changes in them. Old customs, faith, belief, rules and conventions are there by modified and upgraded. Their thought and action become more scientific, progressive, need based and objective oriented. All these can ensure social change for the better. Education is, thus the most powerful instrument of social change. ■

Sarva Siksha Abhiyan

Karabi Kalita
Ex. Faculty Member

Sarva Siksha Abhiyan is a new plan for universalization of primary education. The aim of this plan is to give primary education of all children between 6-14 years. This plan was started in Assam at the end of 2001.

All children of the age of -14 years were tried to include in the pre-primary education programme, non-formal education programme for those children who were deprived from school in 1979-80, National programme of Education in 1986, POA in 1992, Operation Black Board in 1992, District Primary Education Programme.

As the Govt. failed to get a fruitful result from the above mentioned plans, Programmes and schemes, the Govt. Recently started a new scheme. With active anticipation of the masses, the Govt. by the year 2010 planned to provide education to all with the help of this scheme. It also aims at eliminating the social inequality and disorder in respect of education. The main aims of Sarva Siksha Abhiyan is like this-

- (i) Fixed or confirming education for all the children of 6-14 years in educational centre/Substitute centre within 2003.
- (ii) Completing the primary education of first 5 (five) years for the children of 6-14 years within 2007.
- (iii) To complete the education of first 8 (eight) years of all the children of 6-14 years within 2010.
- (iv) Starting of practical primary education giving importance on "Education for life."
- (v) Elimination of sexual discrimination and conflicts among social units by 2007 in case of lower primary school and by 2010 in case of secondary schools.
- (vi) Reduction of dropout percentage to nil by the year 2010.

Sarva Siksha Abhiyan play off an important role in primary education. The main role of Sarva Siksha Abhiyan are-

- (1) Sarva Siksha Abhiyan provides school building in every primary school of Assam.
- (2) It provides teaching learning materials for every schools.
- (3) It provides the mid-day meal for every children of primary education.
- (4) Sarva Siksha Abhiyan supply furniture to every school.
- (5) It provides lavatory facilities to every school.
- (6) This abhiyan is contributed so many opportunity to find out pure water in every school.
- (7) Sarva Siksha Abhiyan gives much importance in teacher training.
- (8) It provide essay teaching method which make possible joyful learning.
- (9) According to this abhiyan all primary schools arrange school week in every years.
- (10) This Abhiyan make it sure that every primary school should arrange unit test examination and the khata necessary for that examination are provide by this missions.
- (11) It provides free uniform for backward students for primary school.
- (12) This abhiyan mainly helped the backward children and poor children.
- (13) It provides free uniform, umbrella and bag to those whose guardian has BPL card.
- (14) It provides scholarship for those poor students which can secured above 60% in the examination.
- (15) Sarva Siksha Abhiyan communicate panchayat, school management committee, teacher, guradian etc. which help in the development of primary schools.
- (16) This Abhiyan give much important in parent teacher association and inspection of the schools.
- (17) This Abhiyan is succeed to reduced percentage of dropout.■

বিশ্বায়নৰ যুগত ভাৰতত উচ্চ শিক্ষাৰ সংকট

হিমাঞ্জলী কলিতা

প্রাক্তন ছাত্ৰী

সাম্প্ৰতিক সময়ত 'বিশ্বায়ন' হৈছে এটা বহুলভাৱে চৰ্চিত বিষয়। বিশ্বায়ন টোৰ বলতে এতিয়া সমগ্ৰ পৃথিৱীখন বিশ্বগ্ৰামত পৰিণত হৈছে। আমাৰ ভাৰতবৰ্ষও বিশ্বায়নৰ টোৰে প্ৰৱাহিত হ'ল যেতিয়া ভাৰত চৰকাৰে 'বিশ্ব বাণিজ্য সংস্থা' (World Trade Organisation) আৰু 'সেৱামূলক বাণিজ্যৰ সাধাৰণ বন্দবস্ত' (General Agreement on Trade in Service)ৰ চুক্তিত চহী কৰিলে। এই বিশ্বায়নৰে নীতি অনুসৰি উচ্চ শিক্ষাও এবিধ পণ্যহে, গতিকে ইয়াকো বাণিজ্যিক ৰূপ দিয়াৰ বাহিৰে অইন কোনো গত্যন্তৰ নাই।

'সেৱামূলক বাণিজ্যিক সাধাৰণ বন্দবস্ত' (G.A.T.S.)ৰ বিচাৰ অনুসৰি শিক্ষাকো বাণিজ্যিক সামগ্ৰীৰ দৰে উচ্চ সামগ্ৰীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে, বিশ্বৰ বজাৰত আন সামগ্ৰীৰ দৰে উচ্চ শিক্ষাৰো আদান-প্ৰদান হ'ব অন্যান্য সামগ্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য আমদানী-ৰপ্তানি নীতিৰ দ্বাৰাহে। এই নীতি অনুসৰিয়ে আমাৰ দেশৰ পৰা প্ৰতি বছৰে লক্ষ্যাধিক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী উচ্চ শিক্ষা লাভাৰ্থে বিদেশলৈ যায়, যদিও বিদেশৰ পৰা উচ্চ শিক্ষা লাভৰ উদ্দেশ্যে অহা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বোৰা দহ বছৰত আঠ হাজাৰলৈ হ্রাস পাইছে আৰু তাৰ ফলত অৰ্থনীতিৰ ভাষাত সংস্কাৰ কাৰ্যসূচী প্ৰবৰ্তনৰ পাছত দেশখনে শিক্ষা খণ্ডত বাণিজ্যিক স্বাৰ্থৰ সন্মুখীন হৈছে। ইয়াৰ মুখ্য কাৰণ হিচাপে দুৰ্বল

শিক্ষা ব্যৱস্থাকে ধৰি লোৱা হৈছে। অবিশ্বাস্য হলেও সত্য যে বহুতো দেশে ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডিগ্ৰীক স্বীকৃতি দিব নোখোজে।

অদূৰ ভৱিষ্যতে হ'ব পৰা সাজ্যব্য পৰিণতিৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিয়ে ভাৰত চৰকাৰে উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত হাত সৰাৰ বাবে সহজ পন্থা হিচাপে 'Private University Bill' উত্থাপন কৰিছে। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে স্পষ্টত দেশ আৰু বিদেশৰ উদ্যোগপতিসকলে ভাৰতত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপনত আগভাগ লব পাৰে। পাঠ্যক্ৰম আৰু সা-সুবিধাৰ দিশৰ পৰা এইবোৰ অনুষ্ঠান অধিক আকৰ্ষণীয় হ'ব ই ধুকুপ কাৰণ সাম্প্ৰতিক অভিজ্ঞতাৰ পৰা লক্ষ্য কৰি দেখা গৈছে যে দেশত বৰ্তমান ব্যৱসায়িক ভিত্তিত বিভিন্ন ধৰণৰ যি বৃত্তিমূলক শিক্ষা-প্ৰতিষ্ঠান প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে তাৰ প্ৰতি কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আকৰ্ষিত হোৱা নাই, এইবোৰৰ ব্যৱসায়িক সফলতাও উল্লেখনীয়। তেতিয়া কেৱল পুথিগত, আৰু অনাকৰ্ষণীয় পাঠ্যক্ৰমেৰে পাঠদান চলি থকা তিনিশ বিশখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হ'ব? এই ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়সমূহ উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখন সম্প্ৰসাৰণ কৰাত সহায়ক হ'ব নোৱাৰে। ব্যক্তিগত বিশ্ববিদ্যালয়সমূহৰ পৰিচালনা সমিতিবোৰ পুঁজিপতি লোকৰ দ্বাৰা গঠিত হ'ব আৰু ই প্ৰায় ১০ কোটি টকাৰ স্থায়ী পুঁজি গঠন কৰিব। ইয়াৰ ফলত ছাত্ৰ-

ছাত্ৰীৰ মাত্ৰ অত্যাধিকভাৱে বৃদ্ধি হ'ব আৰু বাণিজ্যিকভাৱে লাভজনক বিষয়সমূহ পাঠ্যক্রমত অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব। এনেস্থলত এই বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে নিম্ন শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে হৈ পৰিব আকাশকুসুম।

ইয়াৰ উপৰিও ভাৰত চৰকাৰে ২০০০ চনত বিখ্যাত উদ্যোগপতি মুকেশ আম্বানিৰ নেতৃত্বত গঠন কৰা 'টাঙ্ক ফ'ৰ্চ অন এডুকেচনে' আগবঢ়োৱা সৰ্বনাশী পৰামৰ্শত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। এই পৰামৰ্শবোৰ আছিল—

(ক) পৰম্পৰা অনুসৰি বিশ্ববিদ্যালয়বোৰলৈ দি অহা অনুদান কৰ্তন।

(খ) প্ৰতিযোগিতাত তিষ্ঠি থাকিব পৰাকৈ বিজ্ঞান, প্ৰযুক্তিবিদ্যা, বাণিজ্যিক আৰু বিত্তীয় পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত উচ্চমান

বিশিষ্ট ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন।

(গ) শিক্ষা খণ্ডত প্ৰত্যক্ষ বিদেশী বিনিয়োগৰ সুবিধা গ্ৰহণ।

(ঘ) উচ্চ শিক্ষাৰ সুবিধাপ্ৰাপ্তসকলৰ পৰা Users pay নীতি অনুসৰি অধিক মাত্ৰ আদায় ইত্যাদি।

চৰকাৰৰ এনেবোৰ হঠকাৰী কাণ্ডই গোটেই শিক্ষাখণ্ডটোকে ব্যক্তিগত মালিকীস্বত্বৰ অধীনলৈ যোৱাৰ বাট মুকলি কৰি দিছে।

পৰিসংখ্যামতে ভাৰতীয় শিক্ষা ব্যৱস্থা বিশ্বৰ ভিতৰত দ্বিতীয় সৰ্ববৃহৎ। ২০০১ চনত ভাৰত চৰকাৰৰ মানৱ সম্পদ বিভাগে প্ৰকাশ কৰা তথ্যমতে ভাৰতত ২৯৩ খন বিশ্ববিদ্যালয় (২০০৩ চনৰ জুলাই মাহলৈকে ৩২০ খনলৈ বৃদ্ধি) ১৩,০০০ ৰো অধিক মহাবিদ্যালয় আছে। এই অনুষ্ঠানসমূহত ৩,৫০০,০০০ হাজাৰৰো অধিক শিক্ষকে ৭৫০ লাখ শিক্ষাৰ্থীক উচ্চ

শিক্ষা প্ৰদান কৰে। ইয়াৰে ৮৯.৫৯% শিক্ষাৰ্থী কিন্তু সাধাৰণ শিক্ষাৰ-বিকাশপ্ৰাপ্ত দেশত এই হাৰ শতকৰা ৩০ ৰ পৰা ৪০ ৰ ভিতৰত। আমাৰ দেশৰ সমূহ জনসংখ্যাৰ ৬% লোকেহে উচ্চ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে য'ত বিকাশপ্ৰাপ্ত দেশবোৰৰ সংখ্যা ২০% ৰ পৰা ৩০%। তাৰ পিছতো কিন্তু উচ্চ শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা প্ৰয়োজনাত্মক আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠান নিৰনুৱা কাৰখানা হোৱা বুলি মত প্ৰকাশ কৰি ব্যয় সংকোচনত গুৰুত্ব দিছে।

এই সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোৰ মূল চালিকা শক্তি হৈছে বিশ্ব বেংক (Report on financing Higher Education in Developing Countries 1986) ত বিশ্ববেংকে স্পষ্টকৈ মত প্ৰকাশ কৰে যে সাম্প্ৰতিক পৰিস্থিতিত ছাত্ৰসকলে শিক্ষাগত ব্যয়ৰ এটা বৃহৎ অংশ নিজে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। কিন্তু "বিশ্ববেংক আৰু ইউনেস্ক'ই ১৯৯৮ চনত যৌথভাবে পতা সন্মিলন তাৰ প্ৰতিবেদন "বিকাশশীল দেশত উচ্চ শিক্ষা - সংকট আৰু প্ৰতিজ্ঞা"ত অভিমত প্ৰকাশ কৰে যে উচ্চ শিক্ষা সাম্প্ৰতিক কালত মূল শিক্ষা আৰু বুদ্ধিৰ আধাৰত সকলোৰে প্ৰাপ্য। ইয়াত জাত-পাত বা ধনী-দুখীয়াৰ কথা নাহে। কিছুমান দেশে উচ্চ শিক্ষাক উপাৰ্জনহীন সামগ্ৰী (non merit good) বুলি ধৰি লোৱাটো ভুল কথা কাৰণ উচ্চ শিক্ষাও এটি 'ৰাজহুৱা সম্পত্তি' ই সৰ্বজন প্ৰাপ্য যিহেতু এতিয়া জ্ঞান আৰু কৌশল যিকোনো দিশতে অতি প্ৰয়োজনীয়। তেনেহ'লে তৃতীয় বিশ্বৰ দেশসমূহক কি কাৰণে নিৰন্তৰ হেঁচা প্ৰয়োগ কৰি আছে? এই বিশ্ববেংক আৰু আন্তৰাষ্ট্ৰীয় মুদ্ৰা ভাণ্ডাৰৰ হেঁচাত সেও মানি ভাৰত চৰকাৰে উচ্চ শিক্ষাক উপাৰ্জনহীন সামগ্ৰী হিচাপে লৈ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যয় প্ৰতিবছৰে কমাইহে আনিছে। চতুৰ্থ পঞ্চবাৰ্ষিক

পৰিকল্পনাত উচ্চ শিক্ষা শিতানত মুঠ ২৫% ব্যয় কৰাৰ বিপৰীতে অষ্টম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত শিক্ষা বাজেটৰ মাত্ৰ ৮% হৈ উচ্চ শিক্ষাৰ শিতানত খৰচ কৰা হৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা ভাৰত এখন কল্যাণকামী ৰাষ্ট্ৰ ধাৰণাটোকে মৰিমূৰ কৰি পেলাইছে।

উচ্চ শিক্ষা সংকোচনত আটাইতকৈ ক্ষতিগ্ৰস্থ হ'ব নিম্ন শ্ৰেণীৰ মেধাবী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে। অতি শেহতীয়াভাবে অসম চৰকাৰৰ স্বাস্থ্যমন্ত্ৰীয়ে চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ২০% আসন মুকলিভাবে নিলাম কৰাৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াইছে। সেয়া সম্ভৱ হ'লে এইসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে চূড়ান্ত অপমানজনক আৰু দুৰ্ভাগ্যজনক কথাৰ বাহিৰে আন একো হ'ব নোৱাৰে। শিক্ষাৰ ওপৰত এনে মাধ্যমৰ জৰিয়তে উচ্চ শিক্ষা হৈ পৰিব উচ্চ বিত্ত সকলৰ একচেতীয়া সম্পত্তি। সমাজত দুটা শ্ৰেণী সৃষ্টি কৰা এই দুৰ্দম্য নীতিত সেও মানিব লাগিব দেশৰ দুখীয়া জনসাধাৰণে। কিন্তু কল্যাণকামী ৰাষ্ট্ৰৰ যথোচিত অনুদান আৰুটনেহে উচ্চ শিক্ষাৰ জৰিয়তেহে আনিব পাৰে জনসাধাৰণৰ আৰ্থিক উন্নতি। ইয়াৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ হৈছে আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ভৱিষ্যত দৃষ্টা জন্মায়কসকলে উনৈশ শতিকাৰ পৰা কুৰি শতিকাৰ সত্তৰ দশকলৈ দেশৰ জনসাধাৰণক বিনামূলীয়াকৈ শিক্ষা দিব পৰাকৈ উচ্চ শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানলৈ অনুদান আগবঢ়াই আহিছে। এই সম্পৰ্কে আমেৰিকাৰ প্ৰাক্তন বাণিজ্য সচিব মিঃ ৰণ ব্ৰাউনে কৈছে— 'It was

great for economy. It was one of the best things that the U.S. Government did at those particular times in American history. It was great for economy grew and prospered. One of the ways in which U.S. was able to close some of its social gaps .....It was one for making America strong.'

উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠানবোৰ নিৰনুৰা উৎপাদনকাৰী কাৰখানা হৈছে একমাত্ৰ আওপুৰণি পুথিগত পাঠ্যক্ৰমৰ কাৰণেহে। চৰকাৰে এই শিক্ষা সংকোচনৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়াতকৈ বৃত্তিগত, বাণিজ্যিকভাবে সফল পাঠ্যক্ৰম প্ৰৱৰ্ত্তন কৰাতহে গুৰুত্ব দিয়া উচিত। কাৰণ বিশ্বৰ বজাৰত টিকি থাকিব পৰাকৈ মানৱ সম্পদ সৃষ্টিৰ বাবে উচ্চ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা সামগ্ৰীকভাবে পুনৰ গঠন কৰিবই লাগিব। বৰ্তমান যিহেতু উচ্চ শিক্ষাক অহিন পণ্যৰ লগত বিজোৱা হৈছেই যেতিয়া ইয়াৰ গুণগত মান উন্নত কৰা উচিত নহ'লে তাৰ দাম বঢ়োৱাৰ কোনো যুক্তি নাই। বিশ্বায়ন, প্ৰতিযোগিতা আদিয়েই হৈছে একৈশ শতিকাৰ হৃদপিণ্ড, যি তৃতীয় বিশ্বৰ বাবে হৈ পৰিছে এক ৰাঢ় বাস্তৱ, যাক অগ্ৰাহ্য কৰা সম্ভৱ নহয়। ভৱিষ্যত তথা বৰ্তমান প্ৰজন্মৰ কথা মনত ৰাখিয়েই চৰকাৰে এখন জনকল্যাণমুখী শিক্ষানীতি গ্ৰহণ কৰক। যিয়ে উচ্চ শিক্ষাৰ সংস্কাৰ আৰু অৰ্থনীতিৰ উন্নতি সাধিব পাৰিব। ■

(প্ৰবন্ধটো এই সম্বন্ধীয় বিভিন্ন প্ৰবন্ধৰ সহায় লৈ লিখা হৈছে)

Need of Examination Reforms : Some Thoughts in the Present Educational System

Banashri Das
Ex. student

শিক্ষার্থীসকলে লাভ কৰা জ্ঞানৰ জোখ লোৱা এবিধ প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থা হ'ল পৰীক্ষা। পৰীক্ষা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এবিধ অপৰিহাৰ্য অংগ। ইয়াক প্ৰয়োগ নকৰিলে শিক্ষার্থীসকলৰ শৈক্ষিক দক্ষতাৰ পৰিমাপন কৰিব নোৱাৰি। শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষাদান আৰু শিক্ষা আহৰণৰ সাফল্যতাৰ বুজ লোৱাৰ বাবে পৰীক্ষা কৰা হয়। শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰীক্ষা কেনেকৈ অন্তৰ্ভুক্ত হ'ল তাক সঠিককৈ কোৱা টান যদিও ইয়াৰ প্ৰথম প্ৰয়োগ চীন দেশত নিয়োগ ব্যৱস্থাৰ সমস্যা সমাধানৰ বাবে হোৱা বুলি উল্লেখ পোৱা যায়। পৰীক্ষাৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীসকলৰ বৌদ্ধিক কৃতকাৰ্যতাৰ জোখ ল'ব পাৰি। এই বুদ্ধিৰ জোখ লোৱা ব্যৱস্থাটোক বুদ্ধিৰ পৰীক্ষা বোলা হয়।

পৰীক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা :

পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ কিছুমান নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য আছে। সেই নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে বিভিন্নপ্ৰকাৰে প্ৰভাৱান্বিত কৰে। পৰীক্ষাৰ প্ৰয়োজনসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

১। পৰীক্ষা শিক্ষার্থীসকলৰ জ্ঞানৰ জোখ লোৱাৰ মাপকাঠি। শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষা বছৰটোত কিমানখিনি জ্ঞান আয়ত্ব কৰিলে কোনখিনি তেওঁলোকৰ দুৰ্বলতা আছে এই গোটেইখিনি পৰিমাণ

পৰীক্ষাৰ দ্বাৰাই কৰা হয়।

২। শিক্ষাৰ কৃতকাৰ্যতা আৰু অকৃতকাৰ্যতা জানি উঠিবৰ বাবে পৰীক্ষা কাৰ্য বিশেষ প্ৰয়োজন। শৈক্ষিকভাৱে আহৰণ কৰা জ্ঞান অভিজ্ঞতা যেতিয়ালৈকে পৰীক্ষা কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে শিক্ষাৰ কোনো নতুন নীতি আৰু পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি। সেইবাবে শিক্ষার্থীৰ শিক্ষা অগ্ৰগতিৰ স্বৰূপ আৰু তাৰ পৰিমাণ জানি উঠিবৰ বাবে পৰীক্ষাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন।

৩। পৰীক্ষাই এজন ছাত্ৰক তেওঁৰ শিক্ষা গ্ৰহণত আত্মবিশ্বাসেৰে আগবঢ়াত বিশেষ প্ৰেৰণা যোগায়। ই তেওঁক নিজ যোগ্যতা, ক্ষমতা আৰু বিকাশৰ সম্ভাৱনীয়তা সম্বন্ধে মনত আত্মপ্ৰত্যয়ৰ ভাব জগাই তুলিব পাৰে। ফলত অধিক কৃতকাৰ্যতাৰ বাবে অধিক উৎসাহেৰে কাম কৰিব পাৰে। পৰীক্ষাক সেয়েহে এক প্ৰনোদনকাৰী ব্যৱস্থা (motivating factor) বুলিব পাৰি।

৪। পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীৰ ত্ৰুটি আৰু বিচ্যুতিৰ প্ৰকৃত অৱস্থা স্পষ্টভাৱে নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি। শিক্ষার্থীসকল কোনখিনি পিচপৰি আছে আৰু কিধৰণে তাৰ সমাধান কৰিব পাৰি তাক সংশোধনৰ কাৰণে শিক্ষানুষ্ঠানে ব্যৱস্থা হাতত ল'ব পাৰে।

৫। পৰীক্ষাই শিক্ষকসকলৰ দক্ষতাকে নিৰ্ণয় কৰে। কাৰণ নিৰ্দিষ্ট একোটা বিষয়ৰ যিহেতু একোজন শিক্ষকে পঢ়াই সেয়েহে সেই বিষয়টোৰ ফলাফল শিক্ষকজনৰ দক্ষতাৰ জোখ নিৰ্ণয় কৰে।

৬। পৰীক্ষাই উচ্চ শিক্ষা আৰু প্ৰতিযোগিতাসমূহ দিশত শিক্ষার্থীক অগ্ৰসৰ হোৱাত সহায় কৰে। ইটো শ্ৰেণীৰ পৰা সিটো শ্ৰেণীলৈ উত্তীৰ্ণ কৰিবলৈ পৰীক্ষকৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰ উপৰিও এখন অনুষ্ঠানৰ পৰা পিছৰ পৰ্যায়ৰ এখন অনুষ্ঠানলৈ যাবলৈ হ'লে পৰীক্ষাৰ মাধ্যমতহে যাব পাৰি।

৭। পৰীক্ষাই শিক্ষার্থীৰ জীৱনৰ লক্ষ্য নিৰ্ণয় কৰাত সহায় কৰে। ই শিক্ষার্থীৰ জীৱনলৈ সজাগতা আনি দিয়ে। শিক্ষার্থীৰ জীৱনৰ লক্ষ্যক কাৰ্যকৰীকৰণৰ ক্ষেত্ৰত পৰীক্ষাই উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে।

বৰ্তমান পৰীক্ষাৰ দোষসমূহ :

আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰীক্ষাৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। পৰীক্ষা ব্যৱস্থাটোক আজিও বিশেষধৰণৰ প্ৰাধান্য দিয়া দেখা যায়। বৰ্তমান পৰীক্ষা ব্যৱস্থাও দোষমুক্ত নহয়। নতুন নতুন শিক্ষানুষ্ঠান স্থাপন হ'ল যদিও পৰীক্ষা ব্যৱস্থা অধিক দোষেৰে পৰিপূৰ্ণ হ'ল। তলত দোষসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

১। প্ৰচলিত পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল্যাংকন কৰিবলৈ কোনো মানদণ্ড স্থিৰ কৰা নহয়। ইয়াৰ ফলত পৰীক্ষকসকলৰ ব্যক্তিগত প্ৰভাৱ অধিকভাৱে পৰে। সেয়েহে প্ৰচলিত পৰীক্ষাক বিশ্বাসযোগ্য বুলি ক'ব নোৱাৰি। পৰীক্ষার্থীসকলে প্ৰশ্নোত্তৰ বহীত যিখিনি ব্যক্ত কৰিছে অকল সেইখিনিকহে গুৰুত্ব সহকাৰে

পৰিমাণ কৰিবলৈ বিচৰা হয়। শিক্ষার্থীসকলৰ আন আন দিশৰ বিকাশক পৰিমাণ কৰাৰ কোনো সুযোগ নাই।

২। বৰ্তমান পৰীক্ষা ব্যৱস্থাত নৈতিকতাৰ অভাৱ হোৱা দেখা যায়। পৰীক্ষার্থীসকলৰ পৰীক্ষাৰ বহীসমূহত পৰীক্ষকে স্বকীয় দৃষ্টিভংগীৰেহে মূল্যায়ণ কৰিবলৈ বিচাৰে। আন কোনো বিষয়ক অন্তৰ্ভুক্ত কৰিবলৈ বিচৰা নহয়। এনে কৰাৰ ফলত মূল্যায়ণৰ তাৰতম্য হোৱাৰ সম্ভাৱনা অধিক থাকে।

৩। বৰ্তমান চলি থকা পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীসকলৰ প্ৰকৃত জ্ঞানৰ জোখ ল'ব পৰা নেযায়। প্ৰশ্ন কাকতত দিয়া নিৰ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত উত্তৰ কৰিব পৰাকৈ প্ৰশ্নসমূহ দিয়াৰ ফলত পৰীক্ষার্থীয়ে পঢ়া-শুনা কৰোতেও বহুতো দিশ বাদ দিয়া দেখা যায়। আগৰ বছৰৰ প্ৰশ্ন কাকতৰ প্ৰশ্নসমূহ বাদ দিয়াৰ ফলত পাঠ্যক্ৰমৰ অধিক অংশ বাদ পৰি যায়। ইয়াৰ উপৰিও সমগ্ৰ পাঠ্যক্ৰম পঢ়ি পৰীক্ষা দিয়া পৰীক্ষার্থীতকৈ নিৰ্বাচন কৰি গঢ়ি পৰীক্ষা দিয়া পৰীক্ষার্থীয়ে অধিক নম্বৰ পোৱা দেখা যায়।

৪। প্ৰচলিত পৰীক্ষা পদ্ধতিয়ে পাঠ্যক্ৰমৰ মূল উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাত সহায় নকৰে। পাঠ্যক্ৰমক সাধাৰণতে অভিজ্ঞতাৰ সমষ্টি বুলি ধৰা হয় যদিও বৰ্তমান পৰীক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াক পৰীক্ষাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বিষয়ৰ সমষ্টি বুলিহে প্ৰয়োগ হয়। পৰীক্ষাৰ বাবে শিক্ষার্থীসকলে সেই পাঠ্যক্ৰমৰ পৰা নিৰ্বাচন কৰি কেইটিমান পাঠ আয়ত্ত্ব কৰে আৰু পৰীক্ষা পাছ কৰা বাবে যিকোনো প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰে।

৫। প্ৰচলিত পৰীক্ষা পদ্ধতিয়ে শিক্ষার্থীসকলৰ ব্যক্তিগত চৰিত্ৰটো প্ৰভাৱ পেলায়। পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ব নোৱাৰিলে ভৱিষ্যত এন্ধাৰ হ'ব

বুলিয়েই পৰীক্ষাত বিভিন্নধৰণেৰে অসৎ প্ৰকৃতি অৱলম্বন কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা কৰা দেখা যায়।

৬। পৰীক্ষাৰ চিন্তাৰ বাবে শিক্ষাৰ্থীসকলৰ স্বাস্থ্যৰ অৱনতি হোৱাও দেখা যায়। পৰীক্ষাৰ ভয়ত খোৱা, লোৱা, টোপনি আদি নোহোৱা হৈ পৰাৰ ফলত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ স্বাস্থ্যৰ অৱনতি ঘটে। আনকি কিছুমান পৰীক্ষাৰ্থী পৰীক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈও অকথ্য হৈ পৰে।

৭। বৰ্তমানৰ পৰীক্ষা ব্যৱস্থাই শিক্ষাৰ্থীসকলৰ অযথা সময় আৰু শক্তি ক্ষয় কৰে। পৰীক্ষা বছৰৰ মূৰত হোৱা বাবে এবাৰ অকৃতকাৰ্য হ'লে আকৌ এবছৰ সময় অপেক্ষা কৰিবলগীয়া হৈ পৰে। তাৰফলত সময়ো সৰহ হয় শিক্ষাৰ্থীসকলৰ শক্তিবোৰো অপচয় হয়।

৮। প্ৰচলিত পৰীক্ষা পদ্ধতি অতিশয় অৰ্থব্যয়পূৰ্ণ। পৰীক্ষাৰ প্ৰশ্নকাকত প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা ফলাফল যোগান কৰা সময়লৈ বহু অৰ্থৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰে। এই সকলোখিনি খৰচ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ পৰাই তোলাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। ইয়াৰ উপৰিও অকৃতকাৰ্য হ'লে তেনে শিক্ষাৰ্থীয়ে পুনৰবাৰ তেনে খৰচকে কৰিবলৈ বাধ্য হৈ পৰে। সেয়েহে পৰীক্ষা ব্যৱস্থাক অৰ্থব্যয়পূৰ্ণ বুলি অভিহিত কৰা হয়।

পৰীক্ষা পদ্ধতিৰ সংস্কাৰ সাধন :

বৰ্তমান পৰীক্ষা ব্যৱস্থাত নানাধৰণৰ আসোঁৱাহ থকা স্বত্বেও ইয়াক সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিহাস কৰিব নোৱাৰি। পৰীক্ষা সংস্কাৰৰ সমস্যাটো দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। প্ৰথম ভাগত প্ৰকৃততে কি মূল্যায়ণ কৰিবলৈ বিচৰা হৈছে অৰ্থাৎ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যসমূহৰ কোনকেইটা দিশ লক্ষ্য হিচাপে লোৱা

হৈছে তাক সুন্দৰভাৱে বুজি লৈ প্ৰকৃততে কোন দিশত মূল্যায়ণ কৰা হ'ব সেইবিষয়ে জনাটো প্ৰয়োজন। দ্বিতীয়তে মূল্যায়ণৰ পদ্ধতি কেনেকুৱা হোৱা দৰকাৰ সেইবিষয়ে সম্যক জ্ঞান থকা প্ৰয়োজন। বৰ্তমান সময়ত মূল্যায়ণ পদ্ধতিৰ সংস্কাৰৰ ওপৰতহে অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰা দেখা যায় যদিও পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ সামগ্ৰিক সংস্কাৰ সাধন কৰিবলৈ হ'লে প্ৰথমটো সমস্যাবোৰো সংস্কাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগিব।

বৰ্তমান পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ দুৰ্বলতা গুচোৱাত চেমিষ্টাৰ (Semester) পদ্ধতি সক্ষম হ'ব পাৰে বুলি ভবা হৈছে। ইংৰাজী 'সেমিষ্টাৰ' শব্দ জাৰ্মান ভাষাৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে যাৰ অৰ্থ ছমাহ। এটা শৈক্ষিক বছৰক দুভাগ কৰি দুটা চেমিষ্টাৰ হিচাবে ধৰা হয়। চেমিষ্টাৰ শব্দৰ প্ৰকৃত অৰ্থৰ বিষয়ে Oxford Dictionaryত কৈছে 'জাৰ্মান বিশ্ববিদ্যালয় আৰু আমেৰিকাৰ কলেজসমূহত প্ৰচলিত দুমাহ কাল কলেজৰ শৈক্ষিক বছৰৰ ছমাহ। আনহাতে Dictionary of Education চেমিষ্টাৰ শব্দৰ অৰ্থৰ বিষয়ে কৈছে যে, এটা শৈক্ষিক বছৰৰ অৰ্থ সচৰাচৰ ১৬ৰ পৰা ১৮ সপ্তাহ কাল। 'গ্ৰেড ক্ৰেডিট পদ্ধতি'ও পৰীক্ষা সংস্কাৰৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা এটি নতুন ভাৱধাৰা। গ্ৰেড পদ্ধতিৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে শিক্ষণ আৰু মূল্যায়ণৰ মাজত যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰা আৰু লিখিত পৰীক্ষাই মূল্যাংকণ কৰিব নোৱাৰা শিক্ষাৰ্থীসকলৰ দক্ষতাসমূহৰ মূল্যায়ণ কৰা।

পৰীক্ষা সংস্কাৰৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা আন এটি উল্লেখযোগ্য পদক্ষেপ হ'ল প্ৰশ্ন ভাণ্ডাৰ (Question Bank) প্ৰস্তুত কৰা। এই প্ৰশ্ন ভাণ্ডাৰসমূহ বিষয়টোৰ ওপৰত সকলোধৰণৰ সৰ্ব-বৰ প্ৰশ্ন সন্নিবিষ্ট কৰা হয় যাতে শিক্ষাৰ্থীসকল

অধিকভাৱে উপকৃত হয়।

পৰীক্ষা ব্যৱস্থাৰ সংশোধনৰ ক্ষেত্ৰত আভ্যন্তৰীণ মূল্যায়ণৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথাও উল্লেখ কৰিব পাৰি। আভ্যন্তৰীণ মূল্যায়ণৰ ওপৰত গ্ৰেড ক্রেডিট মূল্যায়ণৰ সফলতা নিৰ্ভৰ কৰে। শিক্ষার্থীসকলক যিসকল শিক্ষকে পাঠদান কৰে সেই শিক্ষকসকলৰ দ্বাৰাই শিক্ষার্থীসকলক মূল্যায়ণ কৰি গ্ৰেড পইন্ট দিয়াকে আভ্যন্তৰীণ মূল্যায়ণ (International Assessment) বোলে।

পৰীক্ষা ব্যৱস্থা সংশোধন কৰাৰ অৰ্থে পৰীক্ষা ব্যৱস্থাত বস্তুনিষ্ঠ পৰীক্ষা (Objective test) প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। ৰচনাত্মক পৰীক্ষাৰ দোষ-ত্রুটি অধিক হোৱাত শিক্ষার্থীসকলৰ জ্ঞানৰ দোষ প্ৰকৃতভাৱে নিৰ্ণয় নহয়। এই সকলোবোৰ দোষ-ত্রুটি আঁতৰোৱাৰ অৰ্থে শিক্ষা ব্যৱস্থাত নতুনধৰণৰ অভীক্ষাৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

পৰীক্ষা ব্যৱস্থা সংশোধনৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতবৰ্ষত ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত নানাধৰণেৰে প্ৰচেষ্টা কৰা দেখা যায়। বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগ

(University Grants Commission) ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (N.C.E.R.T.) আদিয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত আৰু ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত ৰাজ্যিক শিক্ষা গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (S.C.E.R.T.) ৰাজ্যিক শিক্ষা সংস্থান আদিয়ে এইক্ষেত্ৰত আগভাগ লোৱা দেখা গৈছে। ১৯৮৬ চনত National Testing Service নামৰ এটি সেৱা আঁচনি গঢ়ি তোলা হৈছে। এই আঁচনিৰ যোগেদি সমগ্ৰ দেশৰে শৈক্ষিক মানদণ্ডৰ সমতা ৰক্ষা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

পৰীক্ষাৰ সংস্কাৰ সাধনৰ ক্ষেত্ৰত অৱশেষত এটা কথা ক'ব পাৰি যে বিশেষজ্ঞসকলৰ এইক্ষেত্ৰত কৰা প্ৰচেষ্টাৰ এতিয়াও অন্ত হোৱা নাই। অ'ভাৰেই আৱিষ্কাৰৰ মূল। পৰীক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া নতুন নতুন সমস্যাবোৰ সমাধানৰ বাবে বিশেষজ্ঞসকলে সময়োচিত ব্যৱস্থা ক্ৰমে গ্ৰহণ কৰি আহিছে। তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাৰ ক্ৰমবিকাশে পৰীক্ষাৰ সংস্কাৰ সাধনৰ অধিক উন্নত ব্যৱস্থা আমাক দিব পাৰিব বুলি আশা কৰিব পাৰি। ■

Responsibility of teacher in Maintenance Discipline

Juma Ghosh
Ex. student

Introduction :

আমি আমাৰ সামাজিক জীৱনৰ সকলো কাম-কাজ কিছুমান নীতি-নিয়মৰ মাধ্যমেৰে সম্পাদন কৰো। সেই নীতি-নিয়মসমূহৰ অন্তৰ্ভুক্ত অৰ্থ হ'ল অনুশাসন। বহল অৰ্থত শিশুৰ জন্মজ প্ৰবৃত্তি আবেগ আৰু ইচ্ছাসমূহক উপযুক্তভাৱে পৰিচালনা কৰি তাৰ পৰিবৰ্তন সাধন কৰি ব্যক্তি আৰু সমাজৰ উন্নতিৰ বাবে উন্নতধৰণৰ আচৰণৰ সৃষ্টি কৰাকে প্ৰকৃত অনুশাসন বোলে। অনুশাসন অৰ্থাৎ ইংৰাজীত Discipline শব্দটো লেটিন শব্দ Disciplinaৰ পৰা আহিছে। Disciplinaৰ অৰ্থ হ'ল Disciple অৰ্থাৎ শিষ্য। সেয়েহে সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ হ'লে গুৰুৰ প্ৰতি শিষ্যৰ মনত প্ৰয়োজন হোৱা বিনয় আৰু আত্মসম্পৰ্কৰ অৱস্থাই হৈছে অনুশাসন।

Characteristics of Discipline :

আমি আমাৰ চাৰিওফালে পৰিবেশত বিভিন্ন বস্তু দেখা পাওঁ। এই প্ৰত্যেক বস্তুৰে একোটা বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। ঠিক তেনেদৰে অনুশাসনৰ ক্ষেত্ৰতো কিছুমান বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। অনুশাসনৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত কেইটামান বৈশিষ্ট্য তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- (১) শৃংখলাবদ্ধ ব্যক্তিয়ে আনৰ পৰা বাধা-নিষেধ নাপালেও বা তেওঁৰ ওপৰত বাহ্যিক কোনো

চাপ নপৰিলেও নীতি-নিয়মৰ দ্বাৰা নিজকে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। কিয়নো ই হৈছে অন্তৰৰ বস্তু।

- (২) অন্তৰ্জাত অনুশাসনৰ লগত স্বাধীনতাৰ কোনো বিৰোধ নাই। অনুশাসন আৰু স্বাধীনতা দুয়োটাই অভিন্ন।
- (৩) বাহ্যিক অনুশাসন প্ৰকৃত অনুশাসন নহয়।
- (৪) অনুশাসনে আমাৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰাশিক এটা সুপৰিকল্পনাৰ মাজেদি সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰাত সহায় কৰে।
- (৫) সকলোতে ব্যক্তিক সুনিয়ন্ত্ৰিত কৰি সামাজিক জীৱন সুন্দৰ আৰু নিৰ্মল কৰি তোলাত অনুশাসনে প্ৰকৃতপক্ষে অৰিহণা যোগায়।

Kinds of Discipline :

অনুশাসন সম্বন্ধে ইয়াৰ অৰ্থ শব্দগত বিশ্লেষণৰ পৰা বিবেচনা কৰিলে দুটা বহল দিশ পাব পাৰি। ই হৈছে বাহ্যিক আৰু আভ্যন্তৰীণ অনুশাসন।

সাধাৰণতে শাস্তি, ভয় আদিৰ কাৰণে শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মনত যি অনুশাসন সৃষ্টি হয় তাক বাহ্যিক অনুশাসন বোলে, বাহ্যিক অনুশাসন হ'ল এটা উপৰুৱা গুণ বা শক্তি।

আনহাতে শিক্ষাৰ্থীসকলে যি কামৰ উপলব্ধি, নীতি-নিয়ম, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদিৰ উপলব্ধি নিজৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুসাৰে বুজি পায় তাক সাধাৰণ

অৰ্বত আভ্যন্তৰীণ অনুশাসন বুলি কোৱা হয়। ই হ'ল অন্তৰৰ বস্তু। ইয়াক আত্মনিয়ন্ত্ৰণ বা মুক্তশৃংখলা বুলিও কোৱা হয়।

Method of Discipline :

অনুশাসনৰ পদ্ধতি সম্পৰ্কে প্ৰচলিত মতবাদকেইটাৰ চমু উদ্ধৃতি তলত দিয়া হ'ল—

(১) স্বাভাৱিক পৰিণতিৰ দ্বাৰা অনুশাসন : এই পদ্ধতি হ'ল আত্ম সংশোধনৰ পদ্ধতি। মনীষী ৰুচোই এই মতৰ সমৰ্থনত কৈছিল যে কোনো বেয়া কৰ্মৰ ফলস্বৰূপে স্বাভাৱিকভাৱে শিশুক কষ্ট পাবলৈ এৰি দিব লাগে।

(২) পুৰস্কাৰ আৰু শাস্তি পদ্ধতি : এই পদ্ধতি মনোবৈজ্ঞানিক সত্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। এই পদ্ধতিত পুৰস্কাৰ আৰু স্বীকৃতি দান কৰি ছাত্ৰৰ ভাল কামক উৎসাহিত কৰিবলৈ আৰু শাস্তি প্ৰদান কৰি অবাঞ্ছিত কাৰ্যক দূৰীকৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হয়। পুৰস্কাৰে মানসিক সুখ আৰু শান্তিয়ে অশান্তি দি শিক্ষাৰ্থীক সংযত কৰি তোলে।

(৩) পূৰ্ণ স্বাধীনতাৰ সহায়ত অনুশাসন : অৱদমন পদ্ধতিৰ বিৰুদ্ধে বহুসংখ্যক শিক্ষাবিদে ছাত্ৰক পূৰ্ণ স্বাধীনতাৰ সহায়ত অনুশাসিত কৰাৰ সপক্ষে মত পোষণ কৰে। মুক্ত চিন্তা, স্বাধীন কাৰ্য আৰু নিজৰ বিবেচনাৰে পৰিচালিত হৈ শিক্ষাৰ্থীয়ে সংযতভাৱে নিজৰ আচৰণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ ক্ষমতা আয়ত্ত কৰে।

Causes of Indiscipline in School :

বৰ্তমান বহুত বিদ্যালয়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত অনুশাসনৰ অভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। এনেধৰণৰ বিদ্যালয়সমূহৰ কাৰ্যপ্ৰণালী তন্নতন্নকৈ ফঁহিয়াই চালে অনুশাসনহীনতাৰ কিছুমান হেতু স্পষ্টকৈ ওলাই

পৰে। তলত ইয়াৰ কেইটামান উল্লেখ কৰা হৈছে—

(১) বিদ্যালয়ত নিৰ্দেশৰ অভাৱ : প্ৰত্যেক বিদ্যালয়তে শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে স্পষ্ট নিৰ্দেশ থকা আৰু এইবিলাক নিৰ্দেশ দৃঢ়ভাৱে পালন কৰা প্ৰয়োজন। কিয়নো নিৰ্দেশৰ অবিহনে অনুশাসন অৰ্থহীন।

(২) শিক্ষক-অভিভাৱকসকলৰ সহযোগত অভাৱ : কেতিয়াবা কিছুসংখ্যক উদ্যত ল'ৰা-ছোৱালীৰ উচ্ছৃংখল ব্যৱহাৰৰ সমগ্ৰ বিদ্যালয়খনৰে শৃংখলা ব্যাহত হয়। এনেক্ষেত্ৰত শিক্ষক আৰু অভিভাৱকৰ মাজত কাৰ্যকৰী সংযোগ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ব্যৱহাৰ উন্নত কৰাৰ মানসেৰে যুটীয়া প্ৰচেষ্টা গ্ৰহণ কৰা উচিত।

(৩) পাঠ্যক্ৰমৰ আসোঁৱাহ : বৰ্তমান বিদ্যালয় পাঠ্যক্ৰম নিৰস, আকৰ্ষণহীন আৰু জীৱনৰ লগত সংগতিবিহীন। বিদ্যালয়ৰ এনে নিৰানন্দ পৰিবেশত বহুতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিয়ম ভংগ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে।

(৪) সহঃ পাঠ্যক্ৰমৰ অভাৱ : বিদ্যালয়ত অধ্যয়ন কৰা বয়সত ল'ৰা-ছোৱালীৰ গাত অফুৰন্ত প্ৰাণশক্তি থাকে। উপযুক্ত কাৰ্যৰ জৰিয়তে এই শক্তিক পৰিচালনা কৰিব নোৱাৰিলে ই বিপথে গমন কৰে। সেয়েহে শিক্ষাৰ্থীৰ এই শক্তিক গঢ় দিবৰ বাবে বিদ্যালয়ত সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যাৱলীৰ ভূমিকা অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

ইয়াৰ উপৰিও অন্যান্য বহুতো কাৰণত বিদ্যালয়ত অনুশাসনহীনতা পৰিলক্ষিত হয়।

What Principle of discipline to be maintained in education

অনুশাসনৰ নীতি সম্বন্ধে চিন্তাবিদ আৰু

শিক্ষাবিদসকলৰ ভিন ভিন নীতি আৰু আদৰ্শমূলক দৃষ্টিভঙ্গী পাব পৰা যায়। বৰ্তমানৰ সামাজিক পৰিস্থিতিত আমি এক সময় উপযোগী অনুশাসনৰ নীতি আৰু আদৰ্শ বাছি লোৱাটো প্ৰয়োজন।

উল্লেখযোগ্য যে ছাত্ৰৰ অনুশাসনৰ ক্ষেত্ৰত আদৰ্শবান দৰ্শনে এনে প্ৰভাৱ অস্বীকাৰ কৰি ছাত্ৰক প্ৰাকৃতিক স্বাধীনতা প্ৰদান কৰাটো বিচাৰে। প্ৰয়োগবাদ দৰ্শনে ক্ৰিয়াত্মক স্বাধীনতা প্ৰদানত দমন, পীড়ন আৰু কঠোৰ অনুশাসনৰ যোগে কিদৰে শিক্ষা দিব নোৱাৰি, পূৰ্ণ স্বাধীনতা দানৰ নীতিও সেইদৰে কাৰ্যকৰী নহয়। আকৌ, আদৰ্শবাদীসকলে কয় যে, শিক্ষকৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱেৰে শিশুৰ ব্যক্তিত্ব গঢ় দি তুলিবলৈ বিচৰা নীতিও সমৰ্থনযোগ্য নহয়। কাৰণ, তেনে অনুশাসন নীতি শিশুৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত আত্মপ্ৰকাশ আৰু বিকাশৰ অনুকূল হৈ উঠিব নোৱাৰি এক হেঁচাস্বৰূপ হৈ উঠিব পাৰে।

সেয়েহে ক'ব পাৰি যে আত্ম উপলব্ধি আত্ম নিয়ন্ত্ৰণ আৰু আত্ম অনুশাসনৰ নীতি আনবোৰ নীতিতকৈ অধিক গ্ৰহণযোগ্য আৰু কাৰ্যকৰীবিধৰ। অনুশাসন নীতিয়ে ব্যক্তিৰ নিজ বিবেকক স্পৰ্শ কৰিব আৰু অন্তৰাত্মক জগাই তুলিব পাৰিব লাগে। আনহাতে সামাজিক ক্ৰিয়া অংশগ্ৰহণৰ যোগেদি ছাত্ৰৰ দলীয় অনুশাসন ৰক্ষাৰ নীতিও আমাৰ বাবে সমৰ্থনযোগ্য। এই প্ৰসংগত প্ৰকল্প পদ্ধতিৰ যোগে ছাত্ৰই দলগতভাবে কৰা নিজ ক্ৰিয়া অংশগ্ৰহণে তেওঁলোকৰ মাজত দলীয় ঐক্য আৰু অনুশাসন শক্তিশালী কৰি তুলিব পাৰে। বৰ্তমান সমাজ আৰু সামাজিক পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত শিক্ষাৰ এনে অনুশাসনৰ নীতি সেয়েহে আমাৰ গ্ৰহণযোগ্য আৰু কাৰ্যকৰীবিধৰ বুলিব পাৰি।

How to maintain discipline in School :

অনুশাসনৰ অৰ্থ আৰু ইয়াক কাৰ্যকৰী কৰাৰ পদ্ধতি সময়ৰ লগে লগে সলনি হৈ আহিছে যদিও শিক্ষকে ছাত্ৰৰ অনুশাসন ৰক্ষা কৰা কাৰ্যকৰী দায়িত্ব সদায় বহন কৰিব লাগে। সেইবাবে স্কুলৰ অনুশাসন ৰক্ষা কৰাটো শিক্ষকৰ ওপৰত একান্ত নিৰ্ভৰশীল। ইয়াৰ বাবে কেতবোৰ ব্যৱস্থা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

(১) শিক্ষকৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱ : অনুকৰণশীল ছাত্ৰৰ বাবে শিক্ষকৰ আদৰ্শ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱ সুদূৰপ্ৰসাৰী হৈ উঠিব পাৰে। শিক্ষকৰ ব্যক্তিত্বৰ সুস্থ প্ৰভাৱেৰে ছাত্ৰসকলৰ আচৰণ আৰু মনোভাব প্ৰভাৱিত কৰি তুলিব পাৰি। শিক্ষক প্ৰকৃত অৰ্থত ছাত্ৰৰ বাবে প্ৰেৰণাৰ প্ৰতীকস্বৰূপ হৈ উঠিব পাৰিব লাগে। তেনে এটা মনোবৈজ্ঞানিক আৰু নৈতিক পৰিবেশ ছাত্ৰ আৰু শিক্ষক উভয়ৰ বাবেই গৌৰৱৰ বিষয় হৈ উঠিব পাৰে।

(২) ছাত্ৰৰ প্ৰতি ব্যক্তিগত মনোযোগ : প্ৰতিজন ছাত্ৰৰ লগতে শিক্ষকে ব্যক্তিগতভাৱে সম্বন্ধ স্থাপনৰ যোগে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সমস্যাসমূহৰ বুজ ল'বলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে ছাত্ৰসকলৰ প্ৰয়োজনমতে শিক্ষা-নিৰ্দেশনা আৰু বিত্তীয় নিৰ্দেশনা আদি দিয়াটো কৰ্তব্যস্বৰূপে বিবেচিত হ'ব লাগে। ছাত্ৰ-শিক্ষকৰ এনে ব্যক্তিগত যোগাযোগ ৰক্ষা কৰি চলিব পাৰিলে অনুশাসনৰ সমস্যা এৰাই চলিব পৰা যায়।

(৩) নিৰাপত্তাৰ মনোভাৱ : শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত অনুশাসন ৰক্ষাৰ বাবে তেওঁলোকৰ মনত আবেগিকভাৱে নিৰাপত্তাৰ ভাব গঢ়ি তোলাটো অতি প্ৰয়োজন। শিক্ষকৰ প্ৰতি আস্থা আৰু নিষ্ঠাৰ ভাব

গঢ়ি তুলিব পাৰিলেহে ছাত্ৰৰ মনত আনুগত্য আৰু অনুশাসনৰ মনোভাব সম্ভৱ হৈ উঠিব পাৰে। সেয়েহে শিক্ষকৰ শৈক্ষিকৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত ছাত্ৰসকলে আস্থাবান আৰু নিৰ্ভৰশীল হৈ চলাব অৱস্থা এটা গঢ় দি তুলিব লাগে।

(৪) **ক্রিয়াভিত্তিক শিক্ষা পদ্ধতি** : সকলো ছাত্ৰই যাতে সামূহিকভাৱে পাঠ্যক্ৰমৰ কাৰ্যসূচীত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে তেনে এক শিক্ষা পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা উচিত পাঠ্যক্ৰম আৰু কাৰ্যসূচীত যাতে ছাত্ৰসকলৰ ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিব পাৰে তাৰ প্ৰতিও গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে।

(৫) **শিক্ষক-অভিভাৱকৰ সন্মিলন** : শিক্ষার্থীসকলৰ অনুশাসন বক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকসকলে একপক্ষীয় ভূমিকা গ্ৰহণ নকৰি অভিভাৱকসকলকো জড়িত কৰিব লাগে। যাতে তেওঁলোকে উমৈহতীয়াভাৱে প্ৰচেষ্টা গ্ৰহণ কৰি নিজ নিজ পৰিবেশত প্ৰয়োজনীয় কাৰ্যব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰি ছাত্ৰৰ অনুশাসনমূলক সমস্যাৰ সাৰ্থক সমাধান কৰিব পাৰে।

(৬) **ছাত্ৰ সংস্থাৰ ভূমিকা** : স্কুলত অনুশাসন বক্ষাৰ বাবে ছাত্ৰসকলৰ আত্ম-অনুশাসনৰ নীতি শিক্ষকে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। তাৰবাবে ছাত্ৰ সংস্থা অধিক সক্ৰিয় কৰি তুলিব পাৰি। ছাত্ৰনেতাৰ সহযোগত শিক্ষকে স্কুলৰ অনুশাসন ব্যৱস্থা অধিক উন্নত আৰু কাৰ্যকৰী কৰি তুলিব পাৰে।

(৭) **প্ৰচলিত নিয়মৰ প্ৰতি আনুগত্য** : ছাত্ৰৰ মনত নিয়মানুৱৰ্তিতাৰ ভাৱ আৰু সমাজৰ গ্ৰহণযোগ্য নীতি-নিয়মৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা আৰু আনুগত্যৰ ভাব শিক্ষকে জগাই তুলিব লাগে। কিন্তু, ছাত্ৰৰ মনত এনে আনুগত্য আৰু অনুশাসন ভাব গঢ় দি তুলিবৰ বাবে শিক্ষকসকলে তাক নিজেই নিষ্ঠাৰে পালন কৰি ছাত্ৰসকলৰ বাবে আৰ্হিস্বৰূপ হৈ উঠিব লাগে।

(৮) **যথোচিত শাস্তিৰ ব্যৱস্থা** : স্কুলৰ অনুশাসন ব্যৱস্থাৰ পৰা শাস্তিৰ প্ৰয়োগ সম্বলি উঠাই দিব নোৱাৰি। শাস্তি উপযুক্তভাৱে কৰা প্ৰয়োগে ছাত্ৰৰ প্ৰবৃত্তি পৰিচালিত আচৰণৰ সংশোধন কৰিব পাৰে। এনে শাস্তি সন্তীয়াভাৱে সমানে প্ৰয়োগ নকৰি ইয়াক শিক্ষকৰ শেষ অৱলম্বনস্বৰূপে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।

Conclusion : সামাজিক জীৱনৰ সকলো দিশতে অনুশাসনৰ প্ৰয়োজন গুৰুত্বপূৰ্ণ। অনুশাসনৰ বিস্তৃত প্ৰয়োজন হ'ল বিদ্যালয়ত। কাৰণ বিদ্যালয়ৰ মাধ্যমতহে শিশুসকলে বিভিন্নধৰণৰ শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আকৌ স্কুলৰ অনুশাসনৰ লগত আমাৰ সামাজিক জীৱনৰ অনুশাসন ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। সেয়েহে অনুশাসনৰ সমস্যা হৈছে সামাজিক জীৱনৰ এক জটিল প্ৰশ্ন। সামাজিক জীৱনৰ অনুশাসনৰ মানদণ্ড আৰু নৈতিক অনুভূতিৰ ওপৰত স্কুলৰ অনুশাসন নিৰ্ভৰ কৰে। সেইবাবে সামাজিক জীৱনৰ বহল পটভূমিতে স্কুলৰ অনুশাসন ৰচিত আৰু পৰিচালিত হয়। ■

The Role of Co-curricular Activities in Higher Education

Jimi Devi
Ex. student

আজিৰ শিক্ষাৰ্থীয়েই হৈছে— ভৱিষ্যত দেশৰ নাগৰিক। উন্নত, উন্নয়নশীল আৰু ধনী দেশসমূহৰ লগত সমানে ফেৰ মিলাই চলিবলৈ শিক্ষাৰ্থীসকলক আৰম্ভণিৰে পৰাই প্ৰস্তুত কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগিব। তাৰবাবে তেওঁলোকক সীমিত পৰিমাণৰ শিক্ষাদানেই যথেষ্ট নহয়। ইয়াৰ বাবে তেওঁলোকৰ আন আন দিশৰ উপযুক্ত জ্ঞানৰ লগতে বিকাশৰো প্ৰয়োজন। সহঃ পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচীয়ে সকলো পৰ্যায়ৰে শিক্ষাৰ্থীক এনে দিশত সহায় কৰিব পাৰে। তলত এই কাৰ্যসূচীৰ বিষয়ে বিতংভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল—

সহঃ পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচী কি? (What is co-curricular Activities):

অতীতৰ পৰা মানসিক উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে বৌদ্ধিক শিক্ষালাভ কৰা কথাটো সকলোৱে প্ৰাধান্য দি আহিছে। দাৰ্শনিক মনক দৰ্শনৰ বিষয়বস্তু হিচাপে লোৱাৰ বাবে ভাৱ-চিন্তা আৰু ধাৰণাই দৰ্শনত স্থান পাইছিল। মানৱক উচ্চৰ পৰা উচ্চতৰ স্তৰলৈ উন্নীত কৰি তুলিবলৈ ভাৱ-চিন্তা আৰু ধাৰণাৰ উন্নতি সাধন কৰি মনৰ উৎকৰ্ষতা সাধনৰ ওপৰত জোৰ দিছিল। ফলত দেহ সম্বন্ধীয় কাৰ্যাৱলীক নিম্ন স্তৰৰ বুলি অভিহিত কৰিছিল।

অতীতৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত যদিও বৌদ্ধিক শিক্ষাদানত গুৰুত্ব দিছিল আৰু সহঃ পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচী বুলি কোনো ধাৰণাৰ উদয় হোৱা নাছিল, তথাপিও সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচীৰ তৃণমূল আৰম্ভ হৈছিল অতীততে 'গুৰুৰ আশ্ৰম'ত। গুৰুৰ ওচৰত শিষ্যই পাঠ শিকাৰ লগতে নিত্য-নৈমিত্তিক কাৰ্য যেনে- খৰি গোটোৱা, বাগিচাত কাম কৰা, বাচন-বৰ্তন ধোঁৱা, পানী কঢ়িওৱা আদি কাম কৰিব লাগিছিল। কিন্তু এইবোৰক সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচী বুলি ধৰা নহৈছিল। এইবোৰক শিষ্যৰ দায়িত্ব বা কৰ্তব্য হিচাপেহে গণ্য কৰা হৈছিল। অতীতৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যই আছিল শিষ্যক বৌদ্ধিকভাৱে উন্নত কৰি তোলা। শিষ্যসকলৰ মনতো তেওঁলোকৰ 'গুৰু' আৰু 'গুৰুৰ পাঠ' এই দুয়োটাই আছিল পথ প্ৰদৰ্শকস্বৰূপ। কোনো কোনো আশ্ৰমত নৃত্য-গীত আদি অনুষ্ঠিত হৈছিল যদিও এইবোৰ অৱসৰ বিনোদনৰ আহিলা হিচাপেহে ব্যৱহৃত হৈছিল। এইবোৰৰ ওপৰত কোনো গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাছিল।

কিন্তু বৰ্তমান সময়ত শিক্ষাৰ ধাৰণা আৰু লক্ষ্য উদ্দেশ্য সলনি হৈছে। মনোবিজ্ঞানৰ ক্ৰমবিকাশ লাহে লাহে দৈহিক, আবেগিক, মানসিক, নৈতিক আদি সম্পৰ্কীয় কাৰ্যাৱলীৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিবলৈ ধৰিছে।

শিক্ষাবিদসকলে ব্যক্তিত্ব বিকাশক শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে। মানসিক, শাৰীৰিক, সামাজিক আৰু আধ্যাত্মিক দিশৰ সম্পূৰ্ণ বিকাশে শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিত্ব গঠনত সহায় কৰে। অতীতত প্ৰকাশিত বৌদ্ধিক জ্ঞানৰ প্ৰাধান্যতা বৰ্তমান সময়ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত নুই কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ আন আন দিশৰ বিকাশ সাধন হৈ যদি শিক্ষার্থী বৌদ্ধিকভাৱে পিচপৰি থাকে, তেতিয়া তেওঁলোকক মস্তিষ্কহীন আখ্যা দিব পাৰি।

বৰ্তমান সময়ত খেলা-ধূলা, নৃত্য-গীত, অভিনয়, নাট্যানুষ্ঠান আদি বিষয়বোৰক পাঠ্যক্রমৰ লাগতিয়াল অংশ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে আৰু এইবোৰক সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যৱলী হিচাপে অভিহিত কৰিছে। গতিকে, শিক্ষানুষ্ঠানৰ পাঠ্যক্রমত অকল বিষয় নহয়, বিভিন্নধৰণৰ কাৰ্য্যৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰো প্ৰয়োজন। এই কাৰ্য্যৱলীসমূহক সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যৱলী বুলিব পাৰি। বহুতে ইয়াক আন্তঃ পাঠ্যক্রম বুলিও কয়। এই কাৰ্য্যৱলীসমূহে শিক্ষার্থীসকলক সমাজৰ উপযোগীকৈ গঢ়ি তোলে। কিন্তু এইক্ষেত্ৰত শিক্ষক আৰু শিক্ষা কৰ্তৃপক্ষৰ সুচিন্তিত ক্ৰিয়া আঁচনি আৰু তাৰ কাৰ্যকৰীকৰণৰ ব্যৱস্থা থাকিব লাগে। তেতিয়াহে সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীৰ সুফল আশা কৰিব পাৰি।

সহঃ পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীৰ সংজ্ঞা (Definition of co-curricular activities) : The secondary education council remarked that, "They are as integral a part of the activities of a school as its curricular work and their proper organisation needs just as much are and

forethought. If they are properly conducted, they can help in the development of very valuable attitudes and qualities."

সহঃ পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীৰ প্ৰয়োজনীয়তা (Necessities of Co-curricular Activities):

আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীৰ প্ৰয়োগ অতি প্ৰয়োজনীয় স্বৰূপে বিবেচিত হৈছে। ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা সন্দৰ্ভত শিক্ষাবিদসকলেও বিভিন্ন মন্তব্য আগবঢ়াইছে। তেওঁলোকৰ মন্তব্যসমূহৰ পৰা বুজা যায় যে, সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীয়ে শিক্ষা আহৰণৰ দিশত শিক্ষার্থীক বিভিন্নধৰণে সহায় কৰে। প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ তলত দিয়াধৰণে বিবেচনা কৰিব পাৰি—

- ১। শাৰীৰিক সুস্থতা আৰু দক্ষতা বৃদ্ধি : খেলে যে অকল অফুৰন্ত আনন্দ দিয়ে এনে নহয়। ই শাৰীৰিক দক্ষতা বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে শাৰীৰিক সুস্থ কৰিও ৰাখে। খেল-ধেমালিয়ে শিক্ষার্থীৰ মনত শৃংখলা আনুগত্য আৰু সাংগঠনিক মনোভাব গঢ়ি তোলে।
- ২। নৈতিক জীৱন যাত্ৰাৰ সন্ধান দিয়ে : শিক্ষার্থীৰ সু-চৰিত্ৰ গঠনৰ নৈতিক শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন সকলো শিক্ষাবিদে উপলব্ধি কৰিছে। সহ-পাঠ্যক্রমত অংশগ্ৰহণৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ মনত নৈতিক চেতনাবোধৰ জন্ম হয়।
- ৩। নেতৃত্বৰ শিক্ষাদান : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যসূচীৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলে নেতৃত্ব দানৰ শিক্ষা পায়। সংগঠিত কামত এজনৰ নেতৃত্বত কেনেদৰে আনবোৰে কাম কৰিব লাগে তাৰ জ্ঞান পোৱাৰ লগতে

নিৰ্বাচিত নেতা এজনৰ কি কি গুণ থকাৰ প্ৰয়োজন আদিৰো লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

৪। ব্যক্তিৰ সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিত্ব বিকাশত সহায় : শিক্ষানুষ্ঠান আৰু সমাজৰ মাজত সহযোগ আৰু বুজাবুজিৰ ফলত শিক্ষার্থীসকলে সমাজৰ পৰা নানা গুণ আৰু দক্ষতা আয়ত্ব কৰিবলৈ সক্ষম হয়। ফলত তেওঁলোকৰ ব্যক্তিত্ব সম্পূৰ্ণভাৱে বিকশিত হোৱাত ভালেখিনি সহায় আগবঢ়ায়।

৫। অৱসৰ সময়ৰ সদ্ব্যৱহাৰৰ বাবে : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ প্ৰয়োজন হয় অৱসৰ সময়ৰ সদ্ব্যৱহাৰৰ বাবে। বহুতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আজৰি সময়ত এনেয়ে থাকিবলৈ বিচাৰে। কিন্তু তেওঁলোকৰ ইচ্ছা আৰু আগ্ৰহক ভালদৰে পৰিচালনা কৰিবলৈ সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীসমূহ শিক্ষানুষ্ঠানত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

৬। সৃজনাত্মক প্ৰতিভাৰ বিকাশ সাধন : প্ৰতিজন শিক্ষার্থীৰে নিজস্ব কোনো প্ৰতিভা থাকে। যেনে— ছবি আঁকা, নৃত্য-গীত, কবিতা, গল্প লিখা আদি। কিন্তু এইবোৰৰ প্ৰকাশ উপযুক্ত পৰিবেশতহে সম্ভৱপৰ হয়। সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ সুপ্ত প্ৰতিভাসমূহ বিকশিত কৰাত সহায় কৰে।

এইবোৰৰ উপৰিও গণতান্ত্ৰিক জীৱন যাত্ৰাৰ সন্ধান দিয়ে, আত্মবিশ্বাস আৰু আত্মদায়িত্ব বঢ়ায়। সহনশীলতা আৰু প্ৰতিযোগিতাৰ মনোবৃত্তি গঢ়ি তোলা আদিও সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্য্যৱলীৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ ভিতৰত পৰে।

সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ প্ৰকাৰ (Types of Co-curricular Activities) :

আৰম্ভণিতে খেলা, তৰ্ক কৰা আৰু আলোচনা কৰাক বহিঃ পাঠ্যক্রম হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল।

কিন্তু বৰ্তমান ইয়াৰ সংখ্যা বাঢ়ি গৈছে। বিভিন্নধৰণৰ পৰিস্থিতিৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰাৰ সুযোগ দি শিক্ষার্থীৰ জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ সমৃদ্ধ কৰাৰ ওপৰত আজিৰ শিক্ষাবিদে গুৰুত্ব দিছে। সাধাৰণতে সকলোবোৰ শিক্ষানুষ্ঠানে প্ৰয়োগ কৰা কাৰ্যসূচীসমূহ তলত দিয়াধৰণৰ-

১। সাংস্কৃতিক কাৰ্য্যৱলী : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ যোগেদি শিক্ষার্থীৰ মনত সাংস্কৃতিক ধাৰণাৰ বীজ ৰোপণ কৰিব পাৰি। নৃত্য-গীত, সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান, আদিৰ উপৰিও ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান আদি অনুষ্ঠিত কৰি শিক্ষার্থীক অংশগ্ৰহণৰ সুবিধা দিব লাগে।

২। সামাজিক কাৰ্য্যৱলী : সামাজিক পৰিবেশত সুস্থ সামাজিক জীৱনৰ দক্ষতা লাভ কৰিবলৈ হ'লে সামাজিক কাৰ্য্যৱলীৰ প্ৰয়োজন অতি বেছি। ভ্ৰাতৃভাৰ, একত্ৰবোধ আৰু সামাজিক সংহতি ভাৱৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ শিক্ষার্থীসকল একগোট হৈ ৰাস্তা-ঘাট বন্ধা, পুখুৰী চাফা কৰা, আলি-পদূলি চাফা কৰি ৰখা আদি কাম সমাজৰ লোকৰ লগত লগ হৈ কৰিব পাৰি।

৩। শাৰীৰিক কাৰ্য্যক্রম : শাৰীৰিক দিশত বিকাশ হ'লেহে শিক্ষার্থীয়ে আন দিশত মনোযোগ দিব পাৰে। তাৰবাবে খেলা-ধূলা, ব্যায়াম আদি শিক্ষানুষ্ঠানত অন্তৰ্ভুক্তিৰো ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। শাৰীৰিক কাৰ্য্যক্রমেহে শিক্ষার্থীৰ ইন্দ্ৰিয়সমূহ সবল কৰি তুলিব পাৰে।

৪। মানসিক উৎকৰ্ষ সাধনৰ কাৰ্য্যৱলী : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ মানসিক উৎকৰ্ষ সাধনৰ দিশত সহায় কৰিব পাৰে। সেয়েহে তৰ্ক, আকস্মিক বক্তৃতা, ৰচনা প্ৰতিযোগিতা আদিৰ ব্যৱস্থা শিক্ষানুষ্ঠানত কৰিব লাগে।

৫। সাহিত্য সম্পর্কীয় কার্যাবলী : শিক্ষার্থীসকলৰ বহুতেই গল্প, কবিতা লিখে যদিও সেইবোৰ সঠিক ৰূপত প্ৰকাশ নাপায়। সহ- পাঠ্যক্রমে এইক্ষেত্ৰত সহায় কৰিব পাৰে। গল্প, কবিতা লিখাৰ লগতে বহুৰেখীয়া আলোচনী আকাৰে প্ৰকাশৰো ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। লগতে সপ্তাহত বা মাহেকত সাহিত্য সম্পর্কীয় সভাৰো ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।

৬। নিজস্ব ইচ্ছা আৰু আগ্ৰহৰ কাৰ্যাবলী : প্ৰতিগৰাকী শিক্ষার্থীৰ নিজস্ব ইচ্ছা আৰু আগ্ৰহ আছে। যেনে- ফুল সংৰক্ষণ কৰা বা বাগিছা পতা, জীৱ-জন্তু ৰখা, চাইকেল চলোৱা, বিভিন্ন টিকট গোটোৱা, চিঠিৰে বন্ধু পতা ইত্যাদি। এই সকলোবোৰ শিক্ষার্থীৰ ইচ্ছানুযায়ী কৰিবলৈ দিব লাগে।

এইবোৰৰ উপৰিও আন বহুতো কাৰ্যসূচী সহ-পাঠ্যক্রমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। যেনে- শিক্ষামূলক ভ্ৰমণ, নৈতিক বিকাশৰ কাৰ্যক্রম, বিজ্ঞানভিত্তিক কৰ্মশালা, ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয় শিক্ষা ইত্যাদি। এই সকলোবোৰে শিক্ষার্থীক সু-ব্যক্তিত্বসম্পন্ন লগতে সামাজিক প্ৰাণী হিচাপে গঢ়ি তোলে।

সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচী সংগঠনৰ নীতিসমূহ
(Principles of Organisation of Co-curricular Activity):

সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ সুফল লাভ কৰিবৰ বাবে ইয়াৰ সংগঠনৰ ক্ষেত্ৰত কেতবোৰ বিশেষ নীতিৰ প্ৰতি দৃষ্টি দিব লাগে। সেইবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

১। গণতান্ত্ৰিক নীতি : প্ৰত্যেক শিক্ষার্থীয়ে মুক্ত আৰু স্বাধীনভাৱে নিজ ক্ৰিয়া আৰু চিন্তা কৰিবলৈ বিচাৰে। তেওঁলোকে কোনোধৰণৰ হেঁচা বা বাধা নিবিচাৰে।

সেয়েহে সহ-পাঠ্যক্রমৰ বিষয় নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত গণতান্ত্ৰিক নীতি গ্ৰহণ কৰিব লাগে, যাতে তেওঁলোকে ইয়াত অংশগ্ৰহণ কৰি প্ৰতিভা বিকাশৰ সুযোগ পায়।

২। সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণৰ নীতি : প্ৰত্যেক শিক্ষার্থীয়ে যাতে এই কাৰ্যসূচীত সক্ৰিয়ভাবে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে তালৈ চকু দিব লাগে। কোনো শিক্ষার্থীয়ে যাতে বিৰক্ত নহয় তাৰবাবে কাৰ্যসূচী নিৰ্বাচনৰ সময়তে লক্ষ্য কৰিব লাগে।

৩। বিভিন্নতাৰ নীতি : শিক্ষার্থী বিভিন্নতাই যাতে সন্তোষ লাভ কৰিব পাৰে তাৰ প্ৰতি সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীসমূহ নিৰ্বাচনৰ সময়তে গুৰুত্ব দিব লাগে। প্ৰতিজন শিক্ষার্থীৰে ইচ্ছা-আগ্ৰহ বিভিন্নধৰণৰ হয়, সেই কথাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব লাগে।

৪। প্ৰেৰণা আৰু প্ৰনোদনৰ নীতি : শিক্ষার্থীসকলক সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীত অংশগ্ৰহণৰ বাবে প্ৰেৰণা আৰু প্ৰণোদন যোগাব লাগে। সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীত যে আনন্দদায়ক বহুতো বিষয় থাকে সেইকথা শিক্ষার্থীসকলক বুজাই দিব লাগে।

৫। সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিত্ব বিকাশৰ নীতি : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীসমূহে যাতে শিক্ষার্থীৰ সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ যেনে- দৈহিক, আবেগিক, সামাজিক, নৈতিক, মানসিক আদি দিশৰ বিকাশ সাধন কৰিব পাৰে তাৰ প্ৰতি পাঠ্যক্রম নিৰ্বাচনৰ সময়তে গুৰুত্ব দিব লাগে।

৬। প্ৰকৃত প্ৰচাৰৰ নীতি : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীসমূহ নিৰ্বাচন কৰিবৰ সময়ত প্ৰকৃত প্ৰচাৰৰ নীতিও গ্ৰহণ কৰিব লাগে। কাৰ্যসূচীসমূহৰ বিষয়ে সমাজৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ লোকক অৱগত কৰিব লাগে।—

৭। মূল্যায়নৰ নীতি : এই কাৰ্যসূচীসমূহ সফল হৈছে নে চাবৰ বাবে মূল্যায়নৰ নীতিৰো ব্যৱস্থা

কাৰ্যসূচীসমূহ নিৰ্বাচনৰ সময়তে কৰিব লাগে।

ওপৰোক্ত নীতিবোৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিলে
সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীসমূহ সফল হ'ব।

**সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচী উপকাৰিতা
(Advantages of Co-curricular
Activities):**

সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ
বিকাশ সাধন কৰাৰ লগতে পাঠ্যক্রম আৰু সমাজকো
ভালেখিনি বিকশিত কৰি তোলে। ইয়াৰ
উপকাৰিতাসমূহ তলত দিয়াধৰণৰ—

১। দৈহিক আৰু মানসিক বিকাশত সহায় কৰে :
সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ সুস্থ দেহত
সুস্থ মনৰ সৃষ্টি কৰি তোলে। দৈহিকভাৱে উপযুক্ত
হ'লেহে শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষণীয় বিষয়ৰ প্ৰতি
সঠিকভাৱে মনোযোগ দিব পাৰে।

২। নৈতিক দিশত সহায় কৰে : নৈতিক দিশত উন্নতি
অৰিহনে শিক্ষার্থী সূচৰিত্ৰৰ হৈ উঠিব নোৱাৰে। সহ-
পাঠ্যক্রমে শিক্ষার্থীৰ নৈতিক দিশৰ বিকাশ সাধন
কৰি তেওঁলোকৰ মনত শ্ৰদ্ধা ভক্তি, আনুগত্য,
আনুশাসনীয়তা, সংযমশীলতা আদি গুণসমূহ গঢ়
দি তুলিব পাৰে।

৩। সামাজিক সচেতনতা আৰু সামাজিক বিকাশত
সহায় কৰে : সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ
মনত সামাজিক সচেতনতা, বন্ধুত্ব, সহযোগিতা,
সহানুভূতি আদি গুণসমূহ বিকশিত কৰি তুলিব পাৰে।
এই কাৰ্যসূচীয়ে সমাজ আৰু শিক্ষানুষ্ঠানৰ মাজত
এক গভীৰ সম্বন্ধ গঢ়ি তুলিব পাৰে। কৰ্মশালা,
আলোচনা আদিৰ যোগেদি শিক্ষার্থী আৰু সমাজৰ
লোকৰ মাজত নিবিড় সম্বন্ধ গঢ়ি তোলে।

৪। ব্যক্তিত্ব বিকাশত সহায় কৰে : সহ-পাঠ্যক্রমিক

কাৰ্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীৰ মনত এক শক্তিশালী ব্যক্তিত্ব
গঢ়ি তোলে। সুস্থ ব্যক্তিত্বৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা
সং সাহস, গাভীৰ্যতা, আত্মপ্ৰকাশ, আত্ম উপলব্ধি
আদি গুণবোৰ শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিত্বত গঢ় দি তোলে।
৫। সুপ্ত প্ৰতিভাৰ বাহ্যিক প্ৰকাশত সহায় কৰে :
সাধাৰণ পাঠ্যক্রমে শিক্ষার্থীৰ পুথিগত জ্ঞান লাভতহে
সহায় কৰে। ই শিক্ষার্থীৰ সৃজনাত্মক ক্ষমতা প্ৰকাশত
সহায় নকৰে। কিন্তু সহ-পাঠ্যক্রমে বিভিন্ন কাৰ্যসূচীৰ
মাধ্যমেৰে শিক্ষার্থীৰ সুপ্ত প্ৰতিভাৰ বাহ্যিক প্ৰকাশত
সহায় কৰে আৰু তেওঁলোকৰ মনত সৃষ্টিশীল ধাৰণা
যোগায় তোলে।

৬। অৱসৰ সময়ৰ সং ব্যৱহাৰত সহায় কৰে। অধিক
সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আজৰি সময়ত শুই বহি
থাকিয়েই ভাল পায়। কিন্তু সহ-পাঠ্যক্রমে শিক্ষার্থীৰ
অৱসৰ সময়ক উপযুক্তভাৱে গঠনাত্মক ক্ৰিয়াৰ
যোগেদি অতিবাহিত কৰাত সহায় কৰে।

**সহ-পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ সীমাবদ্ধতা
(Limitations of Co-curricular
Activities):**

শিক্ষার্থীৰ উপযুক্ত বিকাশৰ বাবে সহ-
পাঠ্যক্রমিক কাৰ্যসূচীৰ প্ৰয়োগ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।
কিন্তু ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান সমস্যাই দেখা
দিয়ে। ইয়াৰ সীমাবদ্ধতাবোৰ তলত দিয়াধৰণে উল্লেখ
কৰিব পাৰে—

১। নিৰ্দিষ্ট সময় তালিকাৰ অভাৱ : শিক্ষানুষ্ঠানৰ
শৈক্ষিক সময় তালিকাত সহ-পাঠ্যক্রমৰ বিভিন্ন
কাৰ্যসূচী অন্তৰ্ভুক্ত কৰা দেখা নাযায়। ফলত কোনো
সু-নিৰ্দিষ্ট সময়সূচী নোহোৱাকৈ খেল-ধেমালি,
সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান আদি অনুষ্ঠিত কৰিবলগীয়া হয়
বাবে নানা অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়।

২। দৈনন্দিন অধ্যয়নত ক্ষতি কৰে : সহ-পাঠ্যক্রমিক কার্যসূচীসমূহ ৰূপায়ণৰ বাবে অধিক অনুশীলনৰ প্ৰয়োজন হয়। শিক্ষার্থীসকলে যেতিয়াই তেতিয়াই আখৰা কৰিবলগীয়া হোৱাৰ লগতে বাহিৰত অনুষ্ঠান পৰিবেশন কৰিবলৈ যোৱাৰ ফলত তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন অধ্যয়নত ক্ষতি হয় আৰু আন আন শিক্ষার্থীতকৈ পিচপৰি থাকে।

৩। প্ৰয়োজনীয় সা-সঁজুলিৰ অভাৱ : এই কার্যসূচীসমূহ ৰূপায়ণৰ বাবে বিভিন্নধৰণৰ সা-সঁজুলিৰ প্ৰয়োজন হয়। যেনে- খেলপথাৰ, বাদ্যযন্ত্ৰ, সভাকক্ষ আদি। সকলো শিক্ষানুষ্ঠানে এই সঁজুলিবোৰ যোগান ধৰিব নোৱাৰে। উল্লেখযোগ্য যে বহুতো শিক্ষানুষ্ঠানত খেলপথাৰেই নাই। ফলত এইবোৰ সফল নহয়।

৪। প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ অভাৱ : শিক্ষানুষ্ঠানৰ সাধাৰণ বিষয়ৰ শিক্ষকসকলে সহ-পাঠ্যক্রমৰ কার্যসূচীৰ সফল ৰূপায়ণত সহায় কৰিব নোৱাৰে। এইবোৰৰ বাবে প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ প্ৰয়োজন। কিন্তু আমাৰ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰত বিভিন্ন বিষয়ৰ বাবে পৃথক পৃথক শিক্ষক নিয়োগ কৰাটো সম্ভৱপৰ নহয়।

৫। শিক্ষকৰ সঠিক আগ্ৰহৰ অভাৱ : এই কার্যসূচীসমূহ সম্পাদনাৰ বাবে শিক্ষকৰ মনোযোগৰ অভাৱ দেখা যায়। এই কার্যসূচীবোৰৰ বাবে শিক্ষকক কোনোধৰণৰ অতিৰিক্ত বানচ দিয়াৰ ব্যৱস্থা নাই। ফলত তেওঁলোকৰ এইবোৰৰ প্ৰতি আগ্ৰহহীনতাৰ সৃষ্টি কৰে।

৬। সাধাৰণ পাঠদানত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ : শিক্ষানুষ্ঠানৰ মূল লক্ষ্যই হ'ল- পৰীক্ষাৰ ফলাফল উন্নত কৰা। যিহেতু সহ-পাঠ্যক্রমিক কার্যসূচীৰ বাবে যথেষ্ট অনুশীলনৰ প্ৰয়োজন হয়, গতিকে, সেই

সময়খিনি যদি তেওঁলোকে অধ্যয়নত খটায় তেতিয়া পৰীক্ষাত ভাল ফলাফল দেখুৱাব পাৰে তাৰোপৰি উন্নত ফলাফলহে শিক্ষকৰ দক্ষতা বৃদ্ধি কৰি তোলে। সেয়েহে তেওঁলোকে পাঠদানতহে বেছি গুৰুত্ব দিয়া দেখা যায়।

সহ-পাঠ্যক্রমৰ উপকাৰিতা আৰু সীমাবদ্ধতাসমূহৰ ফালে দৃষ্টি দিলে দেখা যায় যে ইয়াৰ অপকাৰতকৈ উপকাৰ বহুত বেছি।

উচ্চ শিক্ষাত সহ-পাঠ্যক্রমৰ ভূমিকা (Role of Co-curricular Activities in Higher Education):

উচ্চ শিক্ষা বুলিলে আমি সাধাৰণতে স্নাতক পৰ্যায়ৰ পৰা স্নাতকোত্তৰ বা ইয়াৰ পিছৰ সকলো পৰ্যায়কে বুজো। এই পৰ্যায়ত শিক্ষার্থীসকল ক্ৰমে বিকাশৰ উচ্চ শিখৰলৈ অগ্ৰসৰ হয়। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ পৰাই ল'ৰা-ছোৱালীৰ মানসিক বিকাশ আৰম্ভ হয় যদিও ক্ৰমাৎ সিমানেই উচ্চৰ ফালে ধাৰমান হয়, সিমানেই সিহঁতৰ বিকাশো ক্ষিপ্ৰতৰ হয়। এই পৰ্যায়লৈ যদি তেওঁলোকৰ সকলো বিকাশ ক্ৰমাগতভাৱে, শৃংখলাবদ্ধভাৱে আৰু নিয়মানুসাৰে হয়, তেতিয়াহে তেওঁলোকক উচ্চ শিক্ষিত বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ শিক্ষার্থীৰ বিকাশ হোৱা মানে একমাত্ৰ শাৰীৰিক বা মানসিক বিকাশেই যথেষ্ট নহয়। তাৰ লগে লগে প্ৰয়োজন হয় আবেগিক, বৌদ্ধিক, নৈতিক আৰু সৃজনাত্মক বিকাশৰো। তেওঁলোকৰ সৰ্বাত্মক বিকাশ হোৱা মানে দেশৰ বিকাশ হোৱা। কাৰণ পূৰ্ণ বিকশিত শিক্ষার্থীয়েই দেশৰ নাগৰিক হ'ব পাৰে। সু-নাগৰিকৰ সংখ্যা যিমানে বেছি হ'ব সিমানেই দেশৰো কল্যাণ হ'ব। পূৰ্ণ বিকশিত সু-নাগৰিকে নিজৰ লগতে দেশ, সমাজ, পৰিয়াল সকলোৰে মঙ্গলৰ বাবে চিন্তা কৰিব

পাৰে।

কিন্তু এই সকলোবোৰৰ বাবে অকল পুথিগত বিদ্যাই যথেষ্ট নহয়। পুথিগত বিদ্যাই শিক্ষার্থীৰ জ্ঞানৰ পৰিসৰ সীমিত কৰি ৰাখে। কাৰণ ইয়াৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ কেৱল বৌদ্ধিক দিশটোৰহে বিকাশ সাধন হয়। বৌদ্ধিক দিশৰ বিকাশ সাধনে সৰ্বাত্মক বিকাশ সাধনক নুবুজায়। ইয়াৰ বাবে প্ৰয়োজন হয় অন্যান্য গুণসমূহৰো।

ওপৰোক্ত সকলোবোৰৰ বাবে প্ৰয়োজন হয় সহ-পাঠ্যক্রমৰ। সহ-পাঠ্যক্রমে শিক্ষাৰ প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক স্তৰৰ নিচিনা উচ্চ স্তৰৰ শিক্ষার্থীসকলকো যথেষ্ট পৰিমাণে অৰিহণা যোগাব পাৰে। সহ-পাঠ্যক্রমে শিক্ষার্থীৰ যোগ্যতাক সমাজৰ আগত, দেশৰ আগত লগতে নিজৰ আগতো উপযুক্তভাৱে দাঙি ধৰিব পাৰে। উচ্চ শিক্ষাত সহ-পাঠ্যক্রমৰ অন্তৰ্ভুক্তিয়ে শিক্ষার্থীৰ বিকাশ সাধনত বৰঙণি যোগায়। বৰ্তমান উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে সহ-পাঠ্যক্রমৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰি উঠিছে আৰু শিক্ষানুষ্ঠানত ইয়াক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি তুলিছে।

শিক্ষার্থীক সম্পূৰ্ণ শিক্ষা দান কৰিবলৈ হ'লে পৰিবেশৰ বিভিন্ন কাৰ্যাৱলী আৰু সামাজিক কাৰ্যাৱলী ইয়াৰ লগত সংগঠন কৰাৰ আৱশ্যকতা সকলোৱে অনুভৱ কৰিছে।

সহ-পাঠ্যক্রমত বিভিন্ন কাৰ্যসূচী অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে। যেনে— খেলা-ধূলা, তৰ্ক, নেতৃত্ব দানৰ ক্ষমতা, সু-নাগৰিকতাৰ শিক্ষা, সংগ্ৰহালয় স্থাপন, সমাজসেৱা, আলোচনা চক্ৰ, বৈজ্ঞানিক কাৰ্যক্রম, সাহিত্য সম্পৰ্কীয় কাৰ্যাৱলী ইত্যাদিয়ে শিক্ষার্থীক স্বাভাৱিকতে বিকশিত কৰি তোলে। এইবোৰৰ কিছুমান তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল—

১। খেলা-ধূলা : “The battle of watterloo was held on the playfield of elon” এইটোৱে বুজায় যে, পানীপথৰ যুদ্ধখন ইটনৰ খেলপথাৰত সংঘটিত হৈছিল। বুজা যায় যে অতীতৰে পৰা বৰ্তমানলৈ খেলৰ প্ৰচলন হৈ আছিল। উচ্চ শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলক উচ্চমানৰ হ'লেও তেওঁলোকক খেলা-ধূলাৰ প্ৰয়োজন হয়। কাৰণ শৰীৰ সুস্থ হ'লেহে মনটো সুস্থ হৈ থাকে আৰু নিজ ক্ৰিয়াত মনোযোগ দিব পাৰে।

২। তৰ্কৰ আয়োজন : সকলোৱে কথা কয়, কিন্তু কথা হ'ল কিমান মানুহে ভালকৈ কথা ক'ব পাৰে? মাত্ৰ কেই শতাংশমান লোকেহে আনৰ আগত নিজৰ মন্তব্যক গাভীৰ্যপূৰ্ণভাৱে দাঙি ধৰিব পাৰে আৰু মুখামুখিকৈ কথা ক'ব পাৰে। জন্মৰ পৰা কোনো মানুহেই তাৰ্কিক নহয়। ইয়াৰ বাবে অভ্যাসৰ প্ৰয়োজন। উচ্চ শিক্ষাৰ যুৱক-যুৱতীসকলক এই কাৰ্যসূচীয়ে যথেষ্ট সহায় কৰিব পাৰে। ইয়ে তেওঁলোকক জাতিৰ নেতা হোৱাত সহায় কৰিব পাৰে।

৩। সাহিত্য সম্পৰ্কীয় অনুষ্ঠান : উচ্চ পৰ্যায়ৰ শিক্ষার্থীসকল যিহেতু মানসিক আৰু বৌদ্ধিকভাৱে উচ্চ পৰ্যায়ৰ হয়, সেয়েহে এই সম্পৰ্কীয় অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰি যথেষ্ট লাভবান হ'ব পাৰি। যেনে ৰচনা প্ৰতিযোগিতা, আলোচনী প্ৰকাশ, খবৰ, কাগজ প্ৰকাশ আদি কাৰ্য তেওঁলোকে সুন্দৰভাৱে সম্পাদন কৰিব পাৰে আৰু সফলো হ'ব পাৰে।

৪। ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষার্থী বাহিনী : এখন দেশৰ সফলতা নিৰ্ভৰ কৰে তাৰ নাগৰিকসকলৰ গুণৰ ওপৰত। কিন্তু নাগৰিকসকল জন্মজ নহয়, তেওঁলোকক গঢ়িবহে পাৰি। ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষার্থী বাহিনীয়ে এইক্ষেত্ৰত সহায়

কৰিব পাৰে। উচ্চ শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলক এই অনুষ্ঠানে বিশেষভাবে সহায় কৰিব পাৰে।

৫। সমাজ সেৱামূলক কাম : উচ্চ শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলে বিভিন্নধৰণৰ সমাজসেৱামূলক কাম কৰিব পাৰে। যেনে— বানপানী, মহামাৰী, কলেৰা, দুৰ্ঘটনা আদিত বিভিন্নধৰণে সহায় আৰু সাহায্য আগবঢ়াব পাৰে।

৬। প্ৰাথমিক চিকিৎসাৰ শিক্ষা : উচ্চ শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলে যিহেতু পীড়িতসকলক সহায় আগবঢ়াবৰ বাবে বিভিন্ন স্থানলৈ যায়, গতিকে তেওঁলোক প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ চিকিৎসাৰ বিষয়ে শিক্ষা দিব লাগে।

৭। সংগ্ৰহালয় : এই পৰ্যায়ৰ শিক্ষার্থীসকলে নিজ নিজ ঠাইৰ থলুৱা, প্ৰাকৃতিক আৰু সাংস্কৃতিক সম্পদসমূহ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। ইয়াৰ পৰা আনে বহুত শিকিব পাৰে। তেওঁলোকে সমাজৰ আগত আদৰ্শ হৈ থিয় দিব পাৰে।

উচ্চ শিক্ষাক জীৱনৰ গতি হিচাপে গ্ৰহণ কৰিব লাগে। যি গতিত জীৱন সমৃদ্ধ হয় সমাজৰ

মাজেৰে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন অভিজ্ঞতা সঞ্চয় কৰি। এই অভিজ্ঞতাসমূহে তেওঁলোকক দেশৰ নাগৰিক হোৱাত সহায় কৰে। সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচীয়ে এইক্ষেত্ৰত বৰঙণি যোগায়।

সামৰণি (Conclusion) :

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায় যে, সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যসূচীৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। এই কাৰ্যসূচীয়ে প্ৰাথমিক, মাধ্যমিক আৰু উচ্চ এই তিনিও পৰ্যায়ৰ শিক্ষার্থীক সহায় কৰিব পাৰে। স্তৰভেদে ইয়াৰ প্ৰকাৰ অলপ বেলেগ বেলেগ হোৱা দেখা যায় যদিও প্ৰায়ক্ষেত্ৰতে কিছু কিছু একে হোৱা দেখা যায়। সকলো শিক্ষার্থীয়ে এই কাৰ্যসূচীত অংশগ্ৰহণ কৰিব লাগে, তেতিয়াহে সকলো শিক্ষার্থীৰে সৰ্বাংগীন বিকাশ সম্ভৱ হয়। লগতে এই কাৰ্যসূচীয়ে যাতে পাঠ্যক্ৰমত ব্যাঘাত নজন্মায় তাৰ প্ৰতিও চকু দিব লাগে। মুঠতে সকলো দিশ ফঁহিয়াই চাই ক'ব পাৰি যে, এই কাৰ্যসূচীৰ বিশেষ শৈক্ষিক তাৎপৰ্য আছে আৰু শিক্ষার্থীসকলৰ জীৱনত প্ৰকৃত মূল্যবোধ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। ■

RESULT OF LAST THREE YEARS (2008 TO 2010)

2008

Sl. No.	Name of Students	Marks	Result
1	Miss Anamika Sarma	455	
2	Miss Archana Kalita	438	
3	Miss Archana Rajbongshi	510	
4	Miss Beauty Pathak	585	
5	Miss Himashree Dutta	562	
6	Miss Jeuti Bharali	527	
7	Miss Jyotshna Medhi	467	
8	Miss Jyotshna Devi	503	
9	Miss Manisha Barman	575	
10	Miss Queen Elisa Rasul	238	F
11	Miss Rumi Barman	555	
12	Miss Rinti Barman	532	
13	Miss Bhanita Barman	548	
14	Miss Bhanita Kalita	131	F
15	Miss Bhanita Chakravarty	530	
16	Miss Purabi Deka	426	
17	Miss Swuty Lahkar	448	
18	Miss Sikha Baishya	536	

* Appeared = 18   * Passed = 16

2009

Sl. No.	Name of Students	Marks	Result
1	Miss Anamika Deka	432	
2	Miss Anjana Deka	569	
3	Miss Bhanita Deka	416	
4	Miss Banashree Deka	513	
5	Miss Barnali Majumdar	516	
6	Miss Chandrama Haloi	561	
7	Miss Chandana Talukdar	517	
8	Miss Doli Barman	487	
9	Miss Hashina Begum	502	
10	Miss Jeshmina Yasmin	546	
11	Miss Jimi Devi	591	
12	Miss Janaki Devi	528	
13	Miss Jotshna Baishya	454	
14	Miss Kalpana Das	587	
15	Miss Mamoni Das	563	
16	Miss Moonmi Bordoloi	487	
17	Miss Pallabi Bhattacharya	540	
18	Miss Purnalata Das	439	
19	Miss Pamoli Kalita	563	
20	Miss Purabi Barman	541	
21	Miss Rita Sarma	545	
22	Miss Surankana Sarma	511	
23	Miss Tulika Baruah	419	
24	Miss Sunumani Talukdar	428	
25	Miss Munmi Devi	423	
26	Miss Panchami Choudhory	441	
27	Miss Queen Elisa Rasul	428	
28	Miss Himakshi Deka	466	
29	Miss Jubimoni Kalita	448	
30	Miss Nibedita Talukdar	201	F
31	Miss Bijumoni Talukdar	113	F
32			

* Appeared = 32

* Passed = 30

2010

Sl. No.	Name of Students	Marks	Result
1	Miss Junuwara Saikia	492	II
2	Miss Juma Ghosh	557	II
3	Miss Jyotshna Medhi	518	II
4	Miss Kabita Devi	457	II
5	Miss Labhita Kalita	491	II
6	Miss Muspika Ahmed	266	II
7	Miss Manikankana Goswami	516	II
8	Miss Munmi Sarma	518	II
9	Miss Manu Chakravarty	454	II
10	Miss Manshi Bhattacharya	544	F
11	Miss Nabanita Barman	530	II
12	Miss Nabanita Devi	470	II
13	Miss Nabanita Malakar	590	II
14	Miss Namita Medhi	475	F
15	Miss Pritirekha Talukdar	601	I
16	Miss Purabi Choudhury	602	I
17	Miss Rubia Sultana	550	II
18	Miss Sikhamani Das	535	II
19	Miss Tarali Talukdar	487	II
20	Miss Barnali Baishya	445	II
21	Miss Pompei Talukdar	510	II
22	Miss Rumi Barman	-	F
23	Miss Sangita Bezbaruah	498	II
24	Miss Chitrlekha Medhi	413	II

* Appeared = 24

* Passed = 21

* 1st Class obtained = 02

